
Helena Ložar-Podlogar
Tradicionalna svatba na Kočevskem
Kritični pretres virov

Kočevsko je bilo jezikovno mešano ozemlje. Prvič se v listinah omenja v 13. stol. skupaj s čušperškimi oziroma z ribniškimi gospodstvom, vendar še brez omembe posameznih krajev. Ti so omenjeni šele v 14. stol. Že pred prihodom nemških kolonistov so se Slovenci naseljevali na obronkih kočevskih gozdov. Prve skupine naseljencev so bile jezikovno mešane; verjetno so to bile skupine naseljencev s posestev Ortenburžanov na Kranjskem. Po zgodovinarju Erichu Petschauerju je bil drugi naselitveni val okoli leta 1336, ko je oglejski patriarh Bertrand gradove Ortnek, Poljane in Kostel potrdil v fevd Otonu Ortenburškemu in njegovim dedičem. Oton je začel na Kočevsko naseljevati koroške, verjetno pa tudi tirolske Nemce, ko je začel graditi svojo pristavo, "villo" v Mahovniku z veliko kmetijo, ki so jo obdelovali pridvorni hlapci. Vsi oblastniki, cerkveni in posvetni, pa so po ukazu Karla Velikega morali naseliti na tako posestvo razen hlapcev tudi najmanj trideset rokodelcev in obrtnikov.¹ Nemški naseljenci so močno preplavili slovenska naselja na Kočevskem polju, kar kaže tudi poimenovanje vrhov okoli Kočevja s koroško-nemškimi imeni (Nock, Windischdorfer, Kofler Nock itd.). Leta 1339 je že omenjeno prvo nemško krajevno ime (Mooswald - slovensko Mahovnik) in sicer v listini z dne 1. septembra 1339, ko je oglejski patriarh dovolil namestiti kaplana v kapeli sv. Jerneja na Mahovniku. Naseljevanje se je nadaljevalo še v naslednjem stoletju, naselja so se množila, ljudje pa se zaradi slabo rodovitnih kraških tal niso mogli preživljati. Leta 1492 jim je cesar Friderik III. podelil privilegij krošnarjenja z doma narejenimi lesenimi izdelki in domačim platnom. Prav krošnarstvo je svojevrstno vplivalo na spremembe v načinu življenja. Prebivalstvo je naraščalo, doseglo vrh v 19. stoletju in se konec stoletja začelo množično izseljevati v Ameriko. Nekateri so se čez leta vrnili in si s prihranki začeli izboljševati življenjski standard.

Krošnarstvo pa je tudi vzrok, da so se mnoge šege spremenile, starosvetne pa opustile in pozabile. Možeje so se vračali domov z novimi spoznanji. Začeli so se

1 Leopold Podlogar, Zgodovinske drobtine iz velikolaškega okraja. Izvestja Muzejskega društva XVIII, 6.

sramovati starih šeg, ki so jih podedovali od prednikov iz stare domovine, in jih opuščati ter s tem pozabljali tudi stare pesmi in pripovedke. Nasprotno njim pa so žene, ki so bile vedno doma, ostale bolj nazadnjaške in prav njim se moramo zahvaliti, da se je marsikaj ohranilo, (predvsem pesmi in pripovedke), saj jim je bilo izročilo kot "bester Tröster in den bangen Stunden der Einsamkeit".² Šege zahtevajo sodelovanje celotne skupnosti, tudi mož, morajo biti tudi kar se da v ospredju dogajanja, da se ne pozabijo. In ker nekateri možje niso več tako sodelovali, je razumljivo, da se ravno na Kočevskem niso v taki meri in z vsemi posebnostmi ohranile in da so se prepletale s slovenskimi, ki pa so s svoje strani vsebovale tudi vrsto s Štajerske in Koroške prevzetih elementov. Vendar tudi na Kočevskem ni bilo povsod enako; medtem, ko so na severnem delu jezikovnega otoka bile skoraj povsem pozabljene, pa so se v zaledju in na spodnjem Kočevskem bolj ohranile.

Šegam Kočevcev, ki "govore vsi nemški..." V a l v a s o r v svojem delu "Die Ehre des Herzogthums Krain" (Nürnberg, 1689)³ namenja zelo malo prostora; nekaj pove o praznih verah, le z enim stavkom omenja navade pri pogrebu. Posebnosti svatbenih šeg pa se zanj začnejo šele potem, ko pride nevesta na ženinov dom. "Wann sie Hochzeit halten und es nun an dem, daß die Braut schon zu dem Bräutigam ins Haus geführt wird, auch allbereit zu Pferde sitzt, so reicht man ihr ein Viertel Weins. Davon bringt sie ihrem Bräutigam Eines zu. Nachdem sie aber einen Trunck gethan, wirfft sie den Krug samt dem Wein hinterwerts über ihren Kopff und reitet alsdann fort. Wofern sie aber zu Fuß nach dem Hause ihres Bräutigams geht, macht sie es gleich also. Wann sie ins Bräutigams Haus dann kommt, so gibt ihr des Hochzeiters Mutter einen Trunck in einem Krug, und wirfft einen Ducaten in Gold darein"⁴. Potem Valvasor opisuje, kaj vse se dogaja, ko gresta mladoporočenca spat. Navada je namreč bila, da "zeucht der Bräutigam der Braut ihre Schuh und Strümpffe aus. Und von ihrem Haar löset jedwedens einen zusammengeflochtenen Zopff auf; dafern nun der Bräutigam eher mit der Auflösung fertig wird, als sie, so spricht man, sie werde zum ersten einen Sohn bekommen; imfall aber sie den Zopff eher voneinander geflochten als Er, so soll sie zum ersten Mal eine Tochter haben."⁵ Naj omenimo že na tem mestu, da nam Valvasor posreduje tu svoj opis dogodkov malo drugače, kakor ga povzemajo drugi avtorji (razen seveda tistih, ki Valvasorja dobesedno prepisujejo). Tako npr. pozneje ne beremo več, da nevesta, ko naredi požirek vina (sedeč na konju), vrže vrč *čez ramo nazaj* (t.j. vnic) na tla, da se razbije. Druga zanimivost pa je v tem, da pri Valvasorju ne razpleta nevestinih kit samo ženin, ampak razpletata z nevesto vsak eno. Iz tega, kdo bo kito prvi razpletel, prerokujejo, kakšnega spola bo prvorojeni otrok. Prerokovanja na ta večer pa še ni konec. "Hiernechst zeucht der Bräutigam sich selber aus und wirfft die Schuhe über den Kopff. Findet man dann am Morgen dieselbe gegen der Wand zu gekehrt, so sagt man, der Mann werde am ersten sterben; stehen sie aber nach dem Bette hin gewandt, so soll er sie überleben."⁶ Valvasor sicer sam komentira, da to nekateri počno iz dolgega časa in "Vexation" (lat. vexatio = nadloga, stiska, nevolja, jeza, nagajanje - verjetno

2 Adolf H a u f f e n, Die deutsche Sprachinsel Gottschee. Geschichte und Mundart, Lebensverhältnisse, Sitten und Gebräuche, Sagen, Märchen und Lieder. Graz, 1895, str. 63.

3 Die Ehre des Herzogthums Krain von Johann Weichard Freiherrn von V a l v a s o r. Laibach - Nürnberg 1689, (2. izdaja Rudolfswerth 1877). Band II., Buch 6., Von der Gottscheer Sprache und Sitten. str. 299 - 301.

4 V a l v a s o r, str. 301.

5 kakor op. 4.

6 kakor op. 4.

drži to zadnje), in vendar imajo nekateri prav gotovo tudi "einige abergläubische Einbildung." Drugo jutro so nevesto že zelo zgodaj godci spremili k vodi, kjer so ji izročili vrč vina in tri kose kruha. Naredila je "einen Trunk" in v vsak kos kruha "einen Biß", vse ostalo pa je vrgla v vodo. S tem darovanjem vodi Valvasor tudi konča svoj prikaz ženitovanjskih šeg Kočevarjev.

Tudi Balthasar H a c q u e t v svojem delu *Abbildung und Beschreibung...*⁷ omenja svatbene navade pri Kočevarjih (84 - 94), vendar ne pove kaj več kot Valvasor. Kočevarje imenuje *Gothscheer* ali *Hotshevarie*⁸ in jih označi kot nemško ljudstvo ("stari Goti"), ki ni več docela svoj narod, ampak so že napol Slovenci, njih jezik pa je "s slovenskega pokvarjen" in je "staronemško - slovenski". Kot primer navaja, kako Kočevar v svojem jeziku vpraša fanta ali se je poročil: reče "hast geweibelt" torej po slovenskem "oženiti se". Po načinu življenja naj bi bili podobni Dolenjcem, torej preprosti le "...dem Weine weniger ergeben," praznoverje jih ne muči preveč (verujejo pa v odganjanje nevihte z zvonjenjem in zažiganjem blagoslovljenega sena, verujejo tudi v čarovnice in imajo svoj "Blocksberg", ki mu Slovenci pravijo Klek). Pri ženitovanjskih šegah se malo razlikujejo od Dolenjcev. Tu Hacquet, verjetno po Valvasorju, zopet poudarja kot posebnost prihod ženina po nevesto, "...alles zu Pferde...", omenja pitje vina in razbiti vrč, odhod na ženinov dom ali pa naravnost v cerkev k poročnemu blagoslovu. Potem pripravijo "ein frugales Mittagmahl" - torej gostijo, na kateri tudi plešejo, seveda če so dovolj premožni. Ko gresta mladoporočenca spat, poznajo Kočevarji tudi posebne šege, ki jih že omenja Valvasor, Hacquet pa opozarja, da še niso čisto pozabljene, omenja sezuvanje čevljev, nogavic itd. in hudomušno pripominja, da verjetno ni nikjer takega, ki svoje "lepe Helene" na prvo poročno noč ne bi želel sam sleči. Razpletanje nevestininih kit naj bi po njem bilo v navadi še v nekaterih vaseh, vendar z gotovostjo tega ne more potrditi. Pač pa je še živa navada, da vržejo v spalnico ženinov čevljevnic in iz položaja čevlja prerokujejo, kdo od obeh bo prej umrl; če je s konico čevljev obrnjen proti steni, bo najprej umrl on, če pa kaže smer postelje, pa žena.

Dobesedno je Hacqueta komaj leto pozneje prepisal Franz S a r t o r i za svoje delo *Länder- und Völker-Merkwürdigkeiten*.

Hacquetova knjiga pa ni doživela le veliko ponatisov in prepisov, ampak tudi prevodov in priredb, celo prevod iz francoščine nazaj v nemščino, pri čemer je prihajalo tudi do nedoslednosti in celo nasprotij. O njeni usodi je obsežno pisal Vilko N o v a k v razpravi *Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura*,⁹ zato se ob tem ne bi zadrževala. Omenila bi samo eno svojo ugotovitev, ki zadeva tudi Kočevarje in v omenjeni razpravi, razumljivo, ni posebej izpostavljena. Hacquet dobesedno pravi: "Sie halten *nicht viel* auf Wallfahrten; und haben auch vor ihren Pfaffen nicht eben viel Ehrerbietung..." Nasprotno pa beremo v t.i. Schusterjevi nemški priredbi *Illyrien und Dalmatien* "Die Gottscheer....halten auf die Wallfahrten und dergleichen, nach Hacquets Behauptung."¹⁰

7 Balthasar H a c q u e t, *Abbildung und Beschreibung der südwest und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven, deren geographischer Ausbreitung von dem adriatischen Meere bis an den Ponto, deren Sitten, Gebräuche, Handthierung, Gewerbe, Religion u.s.w. nach einer zehnjährigen Reise und vierzigjährigem Aufenthalte in jenen Gegenden*. Leipzig 1801 - 1808.

8 H a c q u e t, str. 84 - 94.

9 Vilko N o v a k, *Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura*, *Traditiones* 3/1974, str. 17 - 68.

10 *Illyrien und Dalmatien, oder Sitten, Gebräuche und Trachten der Illyrier und Dalmatier, und ihrer*

Kočevarje omenja tudi A. A. S c h m i d l v svojem delu *Illyrien*, kjer obravnava tudi "Charakter, Sitten und Gebräuche."¹¹ "Eigenthümliche Gebräuche," med katerimi so na prvem mestu seveda poročne šege, so pri Slovencih zelo številne, "bei Deutschen haben deren keine besonders erwähnenswerthe."¹² Tudi Schmidl se zadovolji z že velikokrat omenjenim Valvasorjevim opisom prihoda ženina po nevesto.

Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit prinaša prispevek V.(inka) F.(ereri) K l u n a, "Die Gottscheer,"¹³ "In Lebensart und Bildung sind die Gottscheer mehrfach ihren slavischen Nachbarn ähnlich, von denen sie mancherlei Gebräuche angenommen haben", čeprav se radi izogibajo mešanim porokam, trdi avtor v stolpcu 52. Pravi pa, da med svatbenimi šegami najbolj izstopajo tiste pred nevestino hišo. Ko namreč pride ženin na čelu svatovskega spreveda po nevesto, ta stopi predenj z vrčem vina in mu ponudi piti. Potem pije tudi sama in ko je vrč prazen, ga razbijejo. Svatje se uvrstijo v sprevod proti cerkvi, po obredu pa na ženinov dom.

O šegah in navadah Kočevarjev poroča tudi takratni evangeličanski župnik v Ljubljani, zgodovinar Theodor E l z e.¹⁴ Več kot drugi poročevalci pove tudi o ženitovanjskih navadah.¹⁵ Poroke so bile po tem poročilu navadno ob ponedeljkih. Pred tem, navadno na četrtek, včasih pa šele na predvečer poroke, so dekleta (prijateljice neveste) in samski fantje na nevestinem domu slavili "kranclvečer" (sind zum Kranzlbinden zusammengekommen) in pomagali spletati venčke. Nevesta in družice so nosile na glavi krone iz umetnih rož, steklenih perl in posute z bleščicami. Elze opozarja, da ta naglavni nakit spominja na južnonemški naglavni okras neveste - "Schapele", staronemško schapel, schappil, tudi na slovensko "šapel". Ta nakit je bil zelo dragocen in je že v prvi polovici 19. stoletja počasi začel izginjati. Zanimiva je Elzejeva ugotovitev: "Aermere (namreč neveste) nāhen, wie die windischen (podčrtala HLP), Kranz, Gold und Flitter auf das Kopftuch."

Na dan poroke pride ženin s svojim spremstvom (konec 18.stol. še na konjih, kakor Elze citira Valvasorja) pred nevestino hišo. Nevesta ženinu ponudi piti iz lončene posode in ko jo izpraznita, "wird es auf die Erde in Scherben geworfen." Sprevod se nato odpravi v cerkev k blagoslovu in od tu na ženinov dom, kjer imajo gostijo, pri kateri ima glavno besedo "starašiner". Elze poudarja, da je to ime prevzeto od Slovencev in odgovarja nemškemu "der Brautführer, der Festmeister, Hochzeitsmeister". Godci ("Geiger") zaigrajo, svatje plešejo in pojejo. Elze tu opozarja na primerjavo opisa ženitovanjskih šeg Slovencev - "der krainischen Slaven" - kakor jih imenuje, Anastasia Grüna v delu *Volkslieder aus Krain*¹⁶ in na pesem iz 14.stol., ki jo omenja Laßperg¹⁷.

Nachbarn. Aus dem französischen nach Hacquet, Fortis und Cassas verfaßten Werke des Herrn Breton, übersetzt von Janus Pannonius. Mit 36 Kupfern, theils nach Hacquets Werke, theils neuen Originalzeichnungen. Peß 1816. (Siebenter Abschnitt. Die Gottscheer oder Hotshevarie, str. 101-114). V: Miniaturgemälde aus der Länder- und Völkerkunde, VII., herausgegeben von August Ehrenstein.

11 Das Kaiserthum Oesterreich. Beschrieben von A. A. S c h m i d l. Erster Band: Die Alpenländer. Illyrien. Stuttgart, 1840, 70 - 78.

12 S c h m i d l, str. 76

13 V.(inka) F.(ereri) K l u n a, "Die Gottscheer; v:Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. Organ des Germanischen Museums. Neue Folge, 2, Jahrgang, Nr. 3, März 1854, stolpci 49 - 54

14 Theodor E l z e, Gotschee und die Gotschewer, Laibach 1861. (posebni odtis iz: Jahreshfte des Vereines des krain. Landes-Museums, III.)

15 Elze, str.25 - 30.

16 Anast. G r ü n, Volkslieder aus Krain, Leipzig 1850, č. 150, Anm. 4.

17 L a ß p e r g, Liedersaal, 3. Bd. S. 397.

Nato v dialektu, v opombi pa tudi v knjižnem nemškem jeziku za tiste, "welche die nach der Aussprache des Dialektes eingerichtete Schreibweise diese Verse unverständlich machen sollen..." navaja pesem, ki jo pojo med gostijo¹⁸ - tedaj, ko starešina reže petelina. Svatje ga pozivajo, naj da godcem, ki so slabi, petelinji vrat, muzikantu Jobstu petelinja prsa, zopet drugim rebra ... pesem pojo v presledkih vse dokler traja gostija "in gredo godci v drugo hišo".

Preden se gostija konča, vzame starešina zgoraj izdolben hlebec kruha ali pogačo ("schartel"), zatakne vanj šopek in govori: "Einen Baum will ich pflanzen, dazu brauche ich: Erde, Dünger, einen Pfahl u.s.w." - (torej: posaditi želim drevo, za to pa potrebujem zemljo, gnojilo in kol). S tem je pozval povabljenega, naj darujejo denar za mladoporočenca. Svatje se vrstijo drug za drugim in v kolač zatikajo denar. Pri tem zopet pojo posebno pesem, v kateri po vrsti kličejo k darovanju, najprej seveda ženinovega očeta, ki ga bodo raje imeli, čim več bo dal.

Her doch! nur her doch!
 Bräutigams Vater!
 Sani sani sani deh -
 Wer nichts hat, der geh!
 Es wird ihn nicht verdrießen,
 Er wird ein'n Thaler schießen!
 Sani sani....
 Je mehr er wird geben,
 je lieber wir's sehen werden!
 Sani sani...
 Er hat noch ein bucklich Näglein (Glas?),
 Gebt mir zu trinken!
 Sani sani...

Tako so se po vrsti obračali na vse goste; vedno na enak način in z istim refrenom so poklicali ženinovo mater, ženinove brate in sestre, druge sorodnike, tete, ("mumen"), strice, ("vettern"), botre ("tötl'n), botrce, ("toten") in končno vse prijatelje in znance. Elze navaja eno izmed variant te pesmi, opozarja pa, da se v različnih krajih različno poje in se besedilo prilagaja, (pozneje bomo spoznali še druge variante) npr.

Herzu nur herzu
 Bräutigams Vater!
 Gebt ihn'n schenken, was ihr könnet,
 Gott wird's tausendmal erstatten.¹⁹

In ko je bila gostija končana in darovi zbrani, sta se mladoporočenca pripravila na odhod. Nevesta je še enkrat hotela odpreti domačo omaro, (pesem pravi, da naj bi v njej pozabila podvezice), vendar ji je mati to zabranila, tako da je v solzah zapustila domačo hišo.

Tu pa nam nenadoma postane jasno, da je Elze v tem svojem poročanju nedosleden ali pa se je nehote zmotil; na začetku opisa namreč pravi, da gredo svatje po obredu v cerkvi na *ženinov dom*, (Dann geht der Zug in die Kirche zur Einsegnung und von da in das Haus des *Bräutigams*. Dort gibt es einen Hochzeitsschmaus...²⁰), kar se zdi

18 Geigerlied während des Hochzeit-Schmauses, E l z e str. 26 sl.

19 E l z e, str. 29.

20 E l z e, str. 26.

čudno, saj so gostije (vsaj slovenske) po pravilu najprej na nevestinem domu. V nadaljevanju se izkaže, da je temu tudi na Kočevskem bilo tako: "Ist nun das Essen, Trinken und Einsammeln der Geschenke beendet, so wird aus dem Hause des Brautvaters aufgebrochen, um das junge Ehepaar in seine eigene Wohnung zu begleiten..."²¹

Mladoporočenca so svatje spremili na njun novi dom. Pred odhodom pa so zapeli še pesem slovesa.

"So behüt euch Gott, liebe Mutter mein,
Ich seh' euch heut und nimmer mehr.
"So laßt mich, Mutter, in den Schrank noch gehn,
Ich habe vergessen meine Strumpfbändlein."
"In meinen Schrank wirst du nimmer mehr,
Du hast bekommen, was dir zukommt."-
"Heuer sind sie meine Strumpfbändlein,
Auf's Jahr werden sie meine Wiegenbändlein."
Sie ist ausgesessen, sie hat geschluchzet,
Sie ist hinweg geritten, sie hat gejuhetet."²²

Svatovski sprevod se je peš ali na konjih odpravil proti novemu domu mladoporočencev. Med potjo skozi vas so nekoč delili kruh, vendar je ta navada že sredi prejšnjega stoletja počasi zamirala.

Ženinov dom pa je bil ob prihodu neveste zaprt. Med nevesto (verjetno je Elze mislil njene svate ali enega izmed njenih zastopnikov, npr. starešino) in enim izmed fantov, ki je zastopal ženinove domače, so se začela pogajanja za vstop. Šele po nekaj zahtevanih obljubah je nevesta smela stopiti v ženinovo hišo. Preden sta šla mlada spat, so nevesti razpletli kite, ji sezuli čevlje in nogavice, pred zakonsko posteljo je ženin vrgel vnic svoj čevelj in po njegovi legi so "ugotavljali", kdo od mladoporočencev bo prej umrl; če leži čevelj s konico proti steni spalnice, pomeni, da bo smrt poklicala najprej ženina, če pa leži s konico proti zakonski postelji, bo prej umrla nevesta. Avtor opozarja, da poznajo to vraževerno šego tudi v okolici Nürnberga.

Iz leta 1864 imamo kratko poročilo o ženitovanju izpod peresa Petra v. R a d i c s a²³, ki je sam potoval po Kočevskem in zapisal vse, kar je doživel in kar so mu pripovedovali. In ko je nekoč nanesel pogovor na ženitovanje, je izrabil priložnost "...ergriff ich die Gelegenheit, um eine anschauliche Schilderung von den dabei herrschenden Gebräuchen zu erhalten..." Hči gostitelja mu je pripovedovala, da so poroke na Kočevskem navadno bile na "mantag" (Montag - ponedeljek), "pfinshtag" (Donnerstag - četrtek) ali "shuntag" (Sonntag - nedelja). Večer pred tem so se zbrale nevestine prijateljice in samski "buebn" pri nevesti, kjer "werden die Kranzeln gebunden". Dekleta so pri tem pela:

Den Kranz kannst du noch binden,
Jungfer wirst du nimmermehr²⁴

21 Elze, str. 29.

22 Elze, str. 29, sl.

23 Peter v. R a d i c s, Die altdeutsche Colonie Gotschee in Krain. v: Oesterreichische Revue, Jg. 2, Wien 1864, Band 3, str. 210 - 221 in Band 4, str. 220 - 231.

24 R a d i c s, str. 224.

Ob tej pesmi, ki pravi, da dekle ta večer sicer lahko še spleta venec, devica pa poslej ne bo več, je začela nevesta jokati in se je zaprla v kamro. Fantje so jo skušali pregovoriti, da bi prišla iz skrivališča, da se bodo malo povesečili in zaplesali, skozi ključavnico so ji prigovarjali in vsak ji je očital, zakaj ne bo poročila njega; končno se jim je le pridružila, v spravo vsakemu podala roko in ostala med njimi, čeprav ni plesala. To predpraznovanje se je opolnoči končalo in nevesta je s svojo materjo odšla pod drevo na križišču, kjer sta molili in kjer je nevesta tudi izrazila tri prošnje. Radics ne pove, katere.

Na poročno jutro so prijatelji spremili ženina do nevestine hiše. (Ob tem pripovedovanju se je v pogovor vključila pripovedovalkina stara mati, poudarila, da so nekoč, pred petdesetimi, šestdesetimi leti, jahali - in se spomnila "wie der lange Jörgl vom "röschlein" fiel..."). Radics je tu zabeležil zanimivo podrobnost: stara mati naj bi po njegovem hotela naprej opisovati svojo ohcet, vnukinja pa jo je prekinila in sama nadaljevala, da je nevesta "mit der Krone aus Flittergold und künstlichen Blumen, dem "schapel", auf dem mit bunten Bändern reichgeschmückten weißen *buderle* und einem "*peschle*" (Blumenstrauße) in den Rechten," ponudila ženinu piti vino "in einem irdenen Geschirre"; ko sta vrč izpraznila, so ga razbili. Potem je svatovski spreved odšel v cerkev in po obredu na nevestin dom, kjer je bila že pripravljena svatovska gostija, na kateri je imel glavno besedo "staraschiner" (nemško: Brautführer, frankovsko: Hochzeiter). Godci, "geigar", so igrali, svatje plesali in peli. Prva pesem, ki so jo zapeli, je navadno bila "Geigerlied", s katero so pozvali starešino, kot "Speisemeister", naj že vendar da godcem jesti. Ko so odpeli in ko so godci potežili svojo lakoto, je začel starešina hoditi okoli svatov z izdolbeno pogačo (šartljem), v katero je za mladoporočenca pobiral denar. Pri tem je pel "geshteketlied", kar je Radics prevedel z "Geschenklied" (lahko pa bi besedo izpeljeval tudi iz "stecken" = zatikati). V refrenu je poklical k darovanju "bräutigamsmueter, schwestern, muemen, vettern, (Oheime), toten, teten", znanice in vse dobre prijatelje. Po darovanju se je svatovski spreved odpravil na novi dom mladoporočencev. Pred odhodom se je nevesta poslovila od svoje matere in skušala še enkrat odpreti omaro, vendar ji mati tega ni dovolila, nakar je nevesta začela močno jokati ("fleanschen"), svatje pa so zapeli "das Brautlied" to je pesem slovesa in se v sprevedu vriskajoč oddaljevali od nevestine hiše. Med potjo so mimoidočim metali kruh, vendar, po Radicsu, ta navada zamira "wegen der theuern Zeiten". Pred ženinovo hišo se je med nevesto in starešino razvil živahen dvogovor in šele potem, ko je nevestina stran obljubila določeno vsoto denarja, so ji dovolili vstopiti v hišo. (Mar je tu mišljena nevestina dota? O njej dosednji avtorji in poročevalci niso še nič povedali.) Šele ko je nevesta stopila v ženinovo hišo, je postala žena. Pripovedovalka je tu obmolnila, pripoved pa je (Radics skuša ustvariti napetost) nadaljeval "ein behäbiger Vierziger" - krstni boter (der Taufpathe): "Zum Schlafengehen werden die kunstvoll mit bunten Bändern durchflochtenen Zöpfe der Braut aufgeflochten, ihr die Schuhe und Strümpfe ausgezogen; vor dem Hochzeitslager wirft der Bräutigam den einen der Schuhe über den Kopf nach rückwärts; sieht die Spitze des gefallenen Schuhs nach der Wand des Gemaches, so deutet man dies auf den früheren Tod des Bräutigams, sieht sie nach dem Bette, so auf den der Braut. (in ponovno, kot že nekajkrat v besedilu, je pri tem Radics pomislil na frankovske šege).

Kot kaplan je na Kočevskem tri leta služboval Leopold G o r e n j e c - P o d g o - r i č a n.²⁵ Opazoval je navade in šege tamkajšnjih prebivalcev in časopisom pošiljal

25 Rojen je bil 1840 v Št. Rupertu, umrl 1886 v Adlešičih. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, odšel v semenišče, bil kaplan na Kočevskem, v Koprivniku, (do 1868), potem do svoje smrti župnik

kratke prispevke. *Kako Kočevarji snubijo in ženitujejo* je uredništvo Kresa²⁶ objavilo šele po njegovi zgodnji smrti, leta 1886. Šege, ki jih opisuje Gorenjec ob snubljenju, poznamo sicer na sam poročni dan, ko pridejo svatje pred nevestino hišo in jo najdejo zaklenjeno. Avtor opozori, da "tako snubijo, ki snubé še po starem običaju" in da "najnovejši čas pa, žalibože, ne snubé več tako modro in priprosto!" Ko so starši sinu izbrali nevesto, ali pa si jo je izbral sam, so določili dan, ko bodo šli snubit. Na ta dan je povabil ženinov oče kuma in kumo in bližnje sosede domov in se "...gosté in veselé pozno... v noč - in brijó burke." Ko se je ženinovi materi zdelo, da imajo že dovolj pijače, jih je opozorila, da je čas, da gredo. Pokropila jih je z blagoslovljeno vodo, "da bi srečna bila snubitev" in jih prosila, naj ji v hišo pripeljejo dobro, pridno in pošteno snaho. Pred odhodom pa so morali snubci vedno piti še šentjanževca, "Bog varuj, da bi pozabili to! Kočevar je sploh ves zaljubljen v ta napoj." V nevestini hiši so sicer vedeli, da bodo prišli snubci, vendar je bila ob prihodu hiša pusta, kakor da vsi spijo. Snubci so trkali in klicali in končno se je oglasil gospodar in vprašal, kaj bi radi. Popotni so, ki so zakasnili in bi radi prenočili. Gospodar je obljubil, da "če so dobri, verni ljudje in če imajo popotne liste, da jim hoté dati prenočišča." Po pogovoru v hiši "prižgó brž trske, svečo ali kar imajo in razsvetlé hišo". Eden izmed snubcev je potem v hiši povedal, da "imajo med seboj mladega pajdaša, ki si išče tovarišico, a ta je baje njih hči." Gospodar se je začudil in vprašal ženo, če kaj ve o tem, ("Hoi, Mingl, höršt du, vois di mander velt?") ona pa se je izgovarjala, da je hčerka še premlada, da naj počaka še kakšno leto, sicer pa naj oče odloči. Hči je medtem skrita poslušala pregovarjanje med očetom, materjo in snubci, ki so jo začeli iskati po hiši. Ko je ne najdejo, se glasno odločijo, da bodo šli k sosedu, ki ima tudi lepo hčer. Tedaj šele se je nevesta oglasila "Mander, do bin i do!" (Možje, tu sem tu!). Sedli so za mizo in se začeli pogovarjati o "uzajemnem venu" in ko so se končno dogovorili, je dal ženin nevesti tolar, nevesta pa njemu robec - to je bila zastava ali ara. V hiši je postalo živahno, na mizo so nosili jedi in pijačo ter se gostili pozno v jutro. Gorenjec obžaluje, da takega preprostega snubljenja ni več in očita, da je po novem vse "...v neki zapravljivi bliščobi, vse prenapeto. Mladi Kočevar, mladi košar je zadolžen, pa mora biti, ko snubi, v dragi obleki, odičen z dragoceno žeparico, rok okovanih z dragimi prstani in sicer obogačen, da se še bolj zadolži s svojo ženitvijo, vzlasti z mnogodnevним svatovanjem, ki je nekdaj le malo časa trajalo" in še pripominja, da take "...objestne ženitve hudo zatirajo uboge Kočevarje dandanes."

Pred obredom v cerkvi je bila na nevestinem domu gostija. Ženinovi svatje so pripeljali godce, "ki pridno citrajo in igrajo na velike in male gosli." Svate so gostili, kolikor so mogli in "zelja in prosene kaše Bog varuj, da ne bi dobili na mizo." Pred odhodom v cerkev je nevesta jekala, saj bi "rada ostala domá in deklíčevala", ženin pa je bil resen, saj se je bal, da se bo premislila (menda se je tudi to že dogodilo). Nevestina mati je deverju izročila "poln sveženj na kose narezanega kruha", ki so ga na poti v cerkev metali "mladim in starim spremnikom, ki se hlastno pulijo zá-nj, včasí celó stepó." Gorenjec je tudi opisal obleko ženina in neveste. Nekoč je ženin imel na glavi klobuk z velikimi krajci, "na telu pa rokovač iz belega surovega sukna (loden) in platnene hlače." Ogrnjen je bil s plaščem. Zanimivo je, da so si plašč izposojali drug od drugega, da je "romal od ženina do ženina" in je zato bil skoraj brez "vsakojake barve", tako da so se včasih šalili, da ga bo treba "obesiti v dimnik h klobasam, da bode vsaj črn". Tudi

v Adlešičih. Zbiral je narodno blago in ga objavjal v takratnih časopisih in revijah. Podpisoval se je z L.Gorenjec, Lavoslav, Podgoriški, Podgoričan, Deželanov, Gojko.

26 Kres. Poučen in znanstven list. VI.letnik, Celovec, 1886, str. 177 - 179.

nevestina črna ženitovanjska jopica je romala od neveste do neveste. Nevesta pa je na glavi nosila poročni okras - "krono iz cvetok odičeno in trakovi jej raz glavo visé po plečih." Po poročnem obredu so zopet odšli na nevestin dom, kjer so jim postregli najprej kruh in vino, ženinu in nevesti pa nekoč odredili poseben prostor za mizo, kjer sta morala ves dan molče sedeti. Medtem so svatje v spremstvu godcev odšli vsak na svoj dom iskat "kruha in mesa in drugih jestvin". Ko so se zopet zbrali pri nevesti, se je začela prava gostija. Vaški otroci pa so sedeli pod mizo in "ščipali, šegotali in opominjali, naj se spomnijo i njih..." Te šege so se ohranile tudi v poznejši čas, le ženinu in nevesti je bilo poslej dovoljeno, da sta se lahko med gostijo pogovarjala in zabavala. Pred odhodom na ženinov dom je moral vsak od svatov plesati z nevesto in tako dokazati, da nevesta ni "hroma, niti sicer bolna, temveč da je zdrava, čvrsta." Na ženinovem domu dalje ženitujejo pogosto kar osem dni. "Tako abotno dolgotrajno svatovanje pokvari marsikoga, tako da potlej dolgo časa čuti svoj pir," obsoja Gorenjec za sklep svojega poročanja.

Tik pred koncem stoletja, leta 1895, je v Gradcu kot tretji zvezek serije Quellen und Forschungen zur Geschichte, Literatur und Sprache Österreichs und seiner Kronländer izšlo delo Adolfa Hauffna *Die deutsche Sprachinsel Gottschee. Geschichte und Mundart, Lebensverhältnisse, Sitten und Gebräuche, Sagen, Märchen und Lieder*. Avtor se naslanja na poročanja Valvasorja in Hacqueta (*Abbildung und Beschreibung der Südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slawen, Leipzig o.J. /1801/*), saj naj bi se, posebno v odročnejših dolinah, še vse do konca prejšnjega stoletja ohranilo mnogo šeg in "vse ženitovanjske pesmi".²⁷

V Valvasorjevem in Hacquetovem času naj bi se bili na Kočevskem poročali zelo mladi, dekleta s trinajstim oz. štirinajstim letom, fantje pa z osemnajstim, delno menda tudi zato, da so bili oproščeni vojaščine. V 19. stol. naj bi se ta meja premaknila navzgor - poročali naj bi se bili med dvajsetim in štiriindvajsetim letom. Kot drugod, so se pri premožnejših kmetih o poroki zedinili starši med seboj potem, ko so pretehtali premoženjske razmere, tisti pa, ki niso imeli premoženja, so se poročili iz ljubezni - fant je poročil dekle, s katero je že dalj časa živel "in einem innigen Verhältnis".²⁸ Bogati kmetje so potem, ko so izvedeli za kakšno pridno dekle primerne socialnega statusa, za prvo poizvedovanje na dekletov dom poslali kakšno starejšo žensko, lahko tudi beračico, da bi skrivaj poizvedela, ali se splača priti snubit. Pravo slovesno snubljenje se je začelo šele potem, ko so nevestini starši že načelno privolili. Snubilo je pet moških, ki so jim rekli *barwaré, barwarlain*. Dekle se je skrilo na podstrešju in skozi lino opazovalo snubce, ki so jo morali poiskati. Ko so se zedinili o doti, sta si mlada podala roki in se poljubila; fant je dekletu podaril tolar, ona pa njemu ovratno ruto, *hidrle*. To je že veljalo kot *zaroka*, ki jo je z vriskom skozi okno nekdo od snubcev naznanil sosedom. Poroka, *hoachzait*, je sledila že nekaj tednov za tem, navadno v poletnih mesecih, ko so tudi možje že bili doma. Cerkevna poroka, *kone*, je bila navadno na nedeljo, ponedeljek ali torek. Na četrtek pred tem, včasih pa le večer pred poroko, so k nevesti prišle prijateljice, da bi ji pomagale spletati poročne venčke (*kranzlain pintn*) in šopke (*peschlain*), ki so veljali kot povabilo na poroko. Ob spletanju so prepevali

27 Adolf Hauffen, *Die deutsche Sprachinsel Gottschee. Geschichte und Mundart, Lebensverhältnisse, Sitten und Gebräuche, Sagen, Märchen und Lieder. V: Quellen und Forschungen zur Geschichte, Literatur und Sprache Österreichs und seiner Kronländer*. Graz, 1895.

28 Hauffen str. 78

staro pesem, ki opeva in objokuje izgubo devištva. Take pesmi so splošno znane tudi drugod.

Na poročno jutro je prišel ženin s svojim spremstvom pred nevestino hišo. Prvotno je bil oblečen v staro nošo, platnene hlače, visoke škornje, pozneje že v frak in cilinder z rdečim trakom, proti koncu 19. stol. pa je ženo nosil mestno obleko in si za gumbnico zataknil šopek. Poleg ženina je bil glavna oseba na porokah starešina - *stareschinar*. Hauffen v opombi²⁹ poudarja, da je tu govoril pri nekaterih drugih nemških ohceti, npr. severnomadžarskih in šlezjskih, imenovani tisti, ki je na svatbah skrbel za zabavo, slovansko ime *druschman*, *truschbe*. Starešina je imel nalogo, da je vabil svate, navadno na četrtek pred poroko. Vse priprave na gostijo so bile njegova dolžnost, na gostiji sami je imel prvo besedo. Navadno je za starešino ženin izbral izkušenega sorodnika ali tudi dobrega prijatelja. Prepoznavni znak za starešino je bila črna, žametna čepica.

Ženinovi svatje so našli nevestino hišo zaklenjeno. Starešina je pred vrati zaklical, naj pošljejo ven nevesto ("*zabet insch außar inshr dai scheane praut*"). Nevestin oče je takoj privolil in jim pred vrata poslal nevestino teto - *wierarin*. Z njo je moral ženin trikrat na cesti pred hišo zaplesati. Potem je starešina ponovno zahteval nevesto, nevestin oče pa je poslal ven družico z vencem iz testa (*toigain page*) na glavi. Z njo je moral zaplesati ženinov brat ali eden izmed prijateljev. Končno je prišla na prag nevesta, oblečena v domačo, iz belega platna narejeno in bogato izvezeno nošo, čez njo pa je imela črno "jopo", ki so jo nosile na porokah, in so jih imele le premožnejše neveste, medtem ko so si jo morale revnejše izposoditi. Nevesta je imela na glavi venec, bogato okrašen s perlami, zlatom in v kito (*rugl*) spletenimi rdečimi trakovi. Seveda so smela venec nositi le dekleta, ki so bila še nedolžna. V žepu pa je imela nevesta skrit sukanec, denar in žitna zrna, da ji v življenju ne bi nikoli primanjkovalo lanu in denarja in da bi ji polje dobro rodilo. Nevesta je ženinu izročila vrč vina, iz katerega je on naredil požirek, ponudil piti še nevesti, nato pa je vrgel vrč na tla, da se je razbil. Potem sta zaplesala.

Svatje so se uvrstili v spreved, kot prvi vedno godci, muzikantje, okoli spreveda pa sta poskakovala in zganjala šale dva šaljivca (*pojacl*), oblečena v pisane obleke z rdečima zastavama v rokah, včasih na konjih, zopet drugič peš. Če je dekle v vasi bilo nepriljubljeno, so ji fantje takrat, ko je kot nevesta stopala v sprevedu proti cerkvi, ob poti na drevo obesili slamnato žensko. Včasih so ženinu nevesto ugrabili in jo je moral na kakršen koli način, navadno s plačilom določene vsote, dobiti nazaj. Po Hauffnu je o resničnem ropu neveste poročal že Valvasor/2,79, vendar po navedeni opombi v delu ni mogoče identificirati besedila. Prav tako se Hauffen sklicuje na ljudem še vedno znano povedko iz Gotenice, ki mu jo je povedal učitelj Petschauer iz Gotenice in na katero se očitno zgodba o čudoviti monštranci, za katere izvir nihče ne ve. V Gotenici št. 25 navedeno bi v začetku 16. stol. živele prelepo dekle. O njeni lepoti je šel glas po deželi vse do Jadranskega morja, prihajali so snubci, dekle pa si je izbralo mladeniča iz ugledne ljubljanske družine. Zaroko naj bi slavili pri dekletovih sorodnikih v Kočevski Reki (Rieg). V gozdu blizu Kočevske Reke je spreved napadel eden izmed zavrženih snubcev, ki je prišel prav od morja, ugrabil lepo Elscho, jo odpeljal na Reko in od tu po daljnem morju na tuje. Nekaj let pozneje je duhovnik v cerkvi našel odprt tabernakelj

29 Hauffen, str. 80.

in v njem čudovito monštranco z letnico 1517 - po tem so sklepali na darovalko. Enako zgodbo opeva tudi kočevarska pesem *Dai scheane Mare* (=Maria) in slovenska varianta pesmi o Lepi Vidi.

Potem ko je A. Hauffen izdal knjigo "Die Sprachinsel Gottschee", so mu ljudje z vseh koncev jezikovnega otoka začeli pošiljati svoje pripombe, predvsem pa dodatno gradivo. Opozarjali so ga na stvari, ki jih sicer noben raziskovalec ne bi sam opazil. Hauffen je nekaj teh pripomb, predvsem pesmi, objavil v *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*³⁰. Od ženitovanjskih šeg pa preseneča podatek, da naj bi bilo še sredi 19.stol. v okolici Kočevske Reke v navadi, da so ob svatovski mizi na ženinovem domu postavili slamnato lutko, ki naj bi jo nevesta po poroki zagrabila in vrgla skozi okno. Lutka naj bi po zatrdilu informatorja (Hauffen ne navaja imena) predstavljala ženino mater, torej taščo, šega pa naj bi nakazovala, da taščča odtlej nima več glavne besede v hiši. To je doslej povsem nova in osamljena prvina, ki sem jo zasledila v literaturi o ženitovanjskih šegah nasploh. Poznana pa je šega v zvezi z "lažno nevesto", ki jo tudi kot slamnato lutko vržejo skozi okno, vendar je razlaga šege in njen pomen povsem drugačen. Hauffen sicer na drugem mestu (str. 81) omenja slamnato lutko, ki naj bi jo za šalo, ali morda v posmeh obesili pred hišo na drevo, vendar, kakor beremo pozneje pri R. Wolfram, ni našel več potrdila za to šego. Pri Slovencih pa je taka navada bila za pusta, ko so fantje na drevo pred hišo dekleta, ki se je "celo leto možilo in se vendar ni omožilo" v posmeh obesili slamnatega moža. Morda je Hauffen svojega informatorja napačno razumel. Toliko bolj lahko verjamemo v napako, ker v nadaljevanju govori, da so tako lutko v diru vozili na sprednjem sedežu voza, muzikanti pa so tekli za vozom, da bi lutko razcefrali, kar tudi spominja na slovenske pustne šege (obešanje slamnate lutke, sežiganje, cefranje, metanje v vodo itd.)

Šele v tridesetih letih tega stoletja je izšlo podobno monografsko delo o Kočevjarjih. V samozaložbi ga je na Koroškem izdal Wilhelm T s c h i n k e l.³¹ Pri opisu svatbe³² Tschinkel najprej obsežno in dobesedno navaja po Hauffnu dogodka pred nevestino hišo na poročno jutro, vendar je pri tem dele besedil, ki so pri Hauffnu v kočevarskem dialektu, prestavil v knjižno nemščino. Nadaljuje z nevestino molitvijo pod drevsom na dan poroke pred sončnim vzhodom in z nekaterimi obrednimi dejanji, kar naj bi nevesti v zakonu in gospodarstvu prineslo srečo. Tako so npr. skledo s kakršnokoli jedjo postavili v čisto svinjsko korito in nevesta je na poročno jutro morala zaužiti iz nje nekaj žlic, da ji bodo svinje dobro uspevale in da v času svoje nosečnosti ne bi bila preveč izbirična. Na Planini (Stockendorf) je skrita prežala pri oknu, da bi ženina prej zagledala kot on njo in bi ga tako preživela. Pogledala pa ga je skozi prstan, da bi imela lažji porod. Posebnost je, da pred poroko zaročenca nista smela jesti mesa, ker bi se sicer morala bati nesreče pri živini.³³ Na poti k poroki je morala nevesta pri sebi imeti nekaj blagoslovljenega, v čevlju pa denar, da ji ga nikoli ne bi manjkalo, ponekod pa tudi žitno zrnje, ki ga bo po poroki potresla po hlevu, da bi s tem živino ubranila pred nesrečo. Srečna bo, če bo stopila v cerkev z desno nogo, dalj kot ženin bo živela, če na

30 Adolf Hauffen, *Zur Gottscheer Volkskunde v: Zeitschrift für Österreichische Volkskunde, Jahrgang I, 1895, Wien und Prag 1896. str. 326 - 338.*

31 Wilhelm Tschinkel, *Gottscheer Volkstum in Sitte, Brauch, Märchen, Sagen, Legenden und anderen volkstümlichen Überlieferungen. Rosegg, Selbstverlag, 1931.*

32 Tschinkel, str. 11- 13.

33 Tschinkel, str.12.

njeni strani oltarja sveče lepše gorijo. Teta (vodilja, Brautführerin) je morala med poročnim obredom stati tako blizu za mladoporočencema, da nihče ne vidi med obema skozi - tako se pozneje tudi "zlobni jeziki" ne bodo mogli vtikati v njuno življenje. Avtor nadaljuje svoje poročanje s sprejemom neveste na novem domu, kjer jo na pragu pričaka ženina mati s kozarcem vina. Nevesta je izpila vino in vrgla v kozarec denar (navadno en tolar), na Planini pa je tašča pričakala mlado na hišnem pragu z vrčem vina in hlebom. Nevesta : iz kozarca odpila le malo vina, ostalo je spila mati, nevesta pa je vrgla v kozarec tlar kot darilo tašči, nato pa vzela vrč z vinom in hleb kruha, ju odnesla v sobo in položila na mizo, tašča pa jo je med tem blagoslovila rekoč "Naj ti Bog da srečo in blagoslov pri vsem, česar se boš lotila".³⁴ V Komarni vasi (Tappelwerch, tudi Mückendorf imenovani) sta nevesto dva fanta prenesla čez prag novega doma, kar naj bi ji prineslo srečo. Posebno navado pa so imeli v vasi Ovčjak (Schäflein), da so vaška dekleta nevesti med darovanjem ("Barfn" = Werfen) na mizo položila snop lanu ("Raischn"). Če je mlada hotela imeti pri hiši glavno besedo, je šla na prvo poročno noč pred ženinom v posteljo. Ponekod so verovali, da ga bo tako tudi preživela.

Kočevarji pa so poznali tudi različna "čaranja" in prerokovanja o ljubezni; če je pri metju prosa dekleta naletelo na snop, v katerega je nekdo zasadil palico, bo poročilo vdovca, iz goreče vžigalice so prerokovali, v kateri smeri je iskati ženina, bela koruza je pomenila poroko, o zvestobi je vse povedal pajek, ki je odvezto jajčece zopet sprejel nazaj. Dekle pa si je lahko tudi pričaralo fantovo ljubezen: zeleno žabo je moralo odnesti na mravljišče in jo tam pustiti toliko časa, da so jo mravlje objedle, potem pa je morala žabje krake fantu obesiti za suknjič. V hiši, nad katero je na Jurjevo (ko naj bi se ptički ženili) letel ptičji par, bo kmalu poroka. Poročil se bo tudi tisti, ki na novoletni dan pred cerkovnikom stopi v cerkev in potem tudi prvi pride domov. Če pa se je po novem letu prvi poročil vdovec, bodo vsa dekleta v tistem kraju za eno leto "obsedela".

Šrango omenja v kratkem opisu svatovskega sprevoda Johann R ö t h e l.³⁵ Vaški fantje so na vaški meji postavili zaporo in ženin je moral po dolgotrajnem pogajanju plačati odkupnino za nevesto. Ob vhodu v ženinovo vas so jih pozdravili streli iz možnarjev, mladi pa so svatom ponudili vino in pivo. "Po stari navadi" pa so pred hišo nevesto ugrabili in ženin jo je moral ponovno odkupiti. Po R ö t h l u so k poročnemu obredu v cerkev šli iz ženinove hiše, kamor naj bi se najprej napotil svatovski sprevod, kar pa je dokaj neprepričljivo. Gostijo so imeli v gostilni, kjer so plesali in peli kočevarske pesmi "aber auch alpenländische Lieder werden mit Begeisterung gesungen". Avtor poudarja, da niso pozabili na stare šege snemanja nevestinega venca in darovanja nevesti, vendar teh šeg ne opisuje in s tem končuje svoj prispevek.

Richard W o l f r a m, ki je tik pred preselitvijo Kočevarjev potoval po teh krajih, je nameraval ugotoviti, kaj je od tistega, kar sta opisovala v svojih delih Hauffen in Tschinkel, še živega vsaj v spominu in kaj je utonilo v pozabo. Prvo, na kar je opozoril pa je bilo, da oba avtorja nista zbirala in upoštevala gradiva v vseh krajih Kočevskega, saj je ugotovil mnogo razlik med posameznimi kočevskimi pokrajinami. Sam si je izbral sedem krajev v različnih predelih, razposlal vprašalnice učiteljem in ugotovil, da so bile njegove domneve pravilne. Vojna in preselitev Kočevarjev je njegovo delo prekinila

34 "Gott gebe dir Glück und Segen in allem, was du beginnen wirst." T s c h i n k e l, str. 12.

35 Johann R ö t h e l, Ein Hochzeitszug, v: Gottscheer Heimatbilder. 3. knjiga, Graz, 1937, 40 sl.

in Wolfram ga je lahko nadaljeval šele po vojni v begunskih taboriščih in pozneje na "Kočevarskih dnevih", ki so jih vsako leto organizirali na gradu Krastowitz pri Celovcu.

Wolframovi prispevki³⁶ o Kočevarjih so skoraj dosledno razdeljeni na dva dela: jedro tvori predstavitev neke šege iz celotnega jezikovnega otoka, pri čemer je najprej podal dobesedni opis, kakor mu ga je posredoval informator in s tem dobil sliko o tem, kaj je komu najbolj ostalo v spominu. Temu je dodal obravnavo posameznega motiva šege iz različnih krajev dežele. V drugem delu je potem delal primerjave z bližnjimi in bolj oddaljenimi sosedi. Pozneje je zbrano gradivo in svoja spoznanja izdal v knjigi,³⁷ v kateri je predstavil ženitovanjske šege v treh med seboj oddaljenih krajih: na severnem delu jezikovnega otoka v Polomu (Ebental), v sredini v Kočevski Reki (Rieg) in na zahodu v Podpreski (Merleinsrauth). Če na hitro pregledamo njegovo, pred preselitvijo Kočevarjev zbrano gradivo in skušamo izluščiti tiste spremembe, ki jih je napovedoval, opazimo, da razlike le niso tako opazne, predvsem pa določena trditev ne more biti tako dokončna, saj je sam hotel ugotoviti predvsem tisto, kar je ostalo v spominu ljudi,³⁸ torej obstaja možnost, da je informator na kaj pozabil. Wolfram je izpostavil nekaj motivov: snubljenje in priprava na poroko, deklščina, pred in po poročnem obredu, gostija in na novem domu. *Snubijo* po predhodni napovedi oče, sin in snubec, ki je navadno ženinov boter in je vez med očetoma. Značilnost so "oirschnitten", v jajcu ocvrt kruh, s katerimi so postregli takoj, ko so se o vsem dogovorili in poklicali k mizi tudi nevesto. Avtor pa poudarja, da are ("drangeld") v Polomu niso poznali. Nevesta v času oklicev (slišala je lahko le enega) ni smela biti več sama, ampak jo je povsod spremljala "Gaschuldbräut" (iz: Schuldbräut = poročna priča, Pallarin, po naše vodilja, teta, ki je navadno bila botra), predvsem pa ponoči ni smela iz hiše. V Polomu sta na svatbo *vabili* dve družici in dva druga, v Podpreski ženin in nevesta z "gaschuldbräut" oz. "gaschuldbräutigam" vsak svoje svate, v Kočevski Reki pa so imeli posebnega vabovca, ki sta ga spremljala "starašiner" in harmonikar. Na večer pred poroko je bila *deklščina* ("Kranzbinden", "Kranzlaishpintn"). V nevestinem imenu sta na deklščino vabili dve njeni prijateljici. To je bila zanj častna naloga. Tista dekleta, ki so vedela, da bodo povabljeni, so skušale izvedeti, kdaj bosta prišli vabiteljici, kajti, nikakor niso tedaj smele biti zdoma. Dekleta so nevesti spletala venec in dokler ni bil narejen, se nevesta ni smela prikazati. Poleg normalnega venčka, naglavnega okrasa, so spletale tudi poseben majhen, zeleni venček. Prav v tem malem venčku pa je bilo bistvo šege. Nevesta ga je nosila dodatno k svojemu poročnemu vencu oz. naglavnem okrasu, pa naj bo to t.i. "Krona" ali pozneje venček iz mirte in šlajer, ki kažeta že vpliv mestnega okolja in imata korenine v šegah južnih dežel. Tudi za ženina so dekleta spletla tak majhen venček, le da je bil nevestin rdeče povezan in okrogel, ženinov pa "odprt", torej ne zaključen, in povezan z zeleno nitjo. Barva bi lahko pomenila simbol ljubezni ali pa obrambno sredstvo, nit pa ni smela biti nikjer zavozljana, da bi nevesta imela lažji porod. Ta venček sta ponekod nosila skrit, nevesta pod naglavnim okrasom, ženin pa pod šopkom na reverju, menda zaradi zlega pogleda,

36 Richard Wolfram, *Lebensanfang und Lebensabschluß im Brauchtum der Gottschee*. Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde, Bd. 17, 1974, 244 - 271; *Die Hochzeitsbräuche in der Gottschee*. Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde, Bd. 20, 1977, 7 - 60.

37 Richard Wolfram, *Brauchtum und Volksglaube in der Gottschee*, Wien, Österreichisches Museum für Volkskunde, 1980.

38 "...was einem Gewährsmann in Erinnerung ist.", R. Wolfram, *Brauchtum und Volksglaube in der Gottschee*, Wien 1980, 9 (Vorwort).

ki bi jima lahko škodoval. V Kočevski Reki je veljalo, da če so dekleta imela težave pri spletnju venčka, nevesta gotovo ni bila več nedolžna. Mali venček so ji prijateljice prinesle na krožniku, si ga podajale iz rok v roke, vsaka ga je poljubila, nevesta je morala zaplesati z drugom, ženin z družico, nakar so nevesti venček posadili na glavo in z ženinom sta se poslovala. Na mizi je ves čas bil krožnik z grobeljnikom (Steinkraut). Zapitek je tu moral plačati ženin. Drugače pa je bilo v Kočevski Reki, kjer so nevestini starši morali prispevati kruh, pecivo, vino in žganje. Dekleta so tudi fantom morala narediti "peschle".

Pri vožnji *bale* dan pred poroko niso poznali nobenih posebnih šeg, avtor le poudarja, da je v Polomu ženin moral dati delati posteljo, nevesta pa je preskrbela vse, kar je spadalo k postelji. Na *dan poroke* je morala nevesta paziti, da je prej zagledala ženina kot on njo, da bi imela "komando nad njim" ali, kakor so rekli v Podpreski, da bi otroci bili podobni ženinu. Vrata nevestine hiše so bila zaklenjena, ko je prišel ženin, po dolgotrajnem trkanju in pregovarjanju so nevestini domači vrgli skozi vrata slamnato lutko, potem so poslali na prag še staro žensko in družico, preden se je pojavila nevesta. V Podpreski so jo svatje obstopili v krogu, mati pa je šla trikrat okoli nje v obratni smeli urinega kazalca in jo pokropila. V Kočevski Reki sta si ženin in nevesta napila s prepletenimi rokami. V Polomu pa domači pred ženinom niso zaprli vrat, pač pa je bilo v navadi, da je drug nevesto prenesel čez domači prag, da bi lažje pozabila dom; če je ta podatek verodostojen, je to povsem nov element, ki je zapisan o ženitovanju nasploh pa tudi povsem nova, predvsem pa poenostavljena razlaga te šege. Posebnost v Polomu, pa tudi, po Wolframu, ki je šego dokumentiral še v dvanajstih drugih krajih, je, da so fantje prišli po nevesto z "zastavo", to sta od 2 do 4, celo 6 m visoki, med seboj povezani smreki, med katerima je bil napis "Bog blagoslovi novoporočenca". Na prečko so bile v treh vrstah pripete rute, od vsake hiše po ena, vrhove smrek pa so krasili pisani trakovi. To zastavo sta nosila dva smešno oblečena fanta: srajca jima je visela iz hlač, spodnjice sta imela oblečene čez vrhnje hlače. Fanta z zastavo sta bila tudi prva v svatovskem sprevodu, za njima je stopala nevesta z drugom, nato ženin z družico, sledili so starši neveste, "Wiererin" in "Wierer" (teta in starešina). Ta "zastava" je pravzaprav predstavljala nekakšen prenosljiv vhod in so jo ponekod držali nad mladoporočencema in bi lahko bila tudi drugačna oblika "nevestinega neba" (Brauthimmel), ki ga poznajo mnogi evropski narodi (npr. Skandinavci). Tako kakor dežnik, ki ga je ponekod drug držal nad nevesto, ko je sprevod stopal po polju, naj bi tudi ta "zastava" obranila polje pred neurjem in točo.

Vaški fantje so pot zaprli z drogom, ovitim z venci le, če se je nevesta možila v drugo vas. Pri poroki je morala nevesta imeti pri sebi nekaj blagoslovljenega, v čevlju denar, ponekod pa tudi žitno zrno, vse to z namenom, da ji ničesar v zakonskem življenju ne bi primanjkovalo. Med poročnim obredom, ki so ga imenovali "Khöne", so morali fantje z zastavo čakati pred cerkvenimi vrati in so potem mladoporočenca spremili tja, kjer je bila gostija; če se je nevesta primožila na ženinov dom, je bila gostija na njenem, če se je priženil fant, pa na njegovem domu. Na poti domov pa so se ustavljali v gostilnah in v vsaki spili nekaj litrov vina. Tu so se nekateri tako dolgo zadržali, da so jih družice, druga in muzikant morali iskati in zbirati skupaj z vseh koncev in krajev, kar je lahko prav dolgo trajalo. V spominu Kočevjarjev je bil tudi "*rop neveste*": če so jo ukradli pred poroko, so jo morali iskati in odkupiti njeni svatje, če po poroki, pa ženinovi. Zanimivo je poročilo iz Poloma: nevesto so stare ženske ugrabile

takoj po poročnem obredu. Ženin je moral ostati povsem miren, iskati so jo morali njegovi svatje. Od časa do časa so mu pripeljali katero izmed žensk, ki jo je zavrnil, starešina ("Wierer") pa ji je moral plačati, da so se je znebili. Tako smo spoznali tu novo obliko "lažne neveste" oziroma združitev dveh prvin v novo. V Polomu so šele po poroki svatom zaprli vrata in jih niso spustili v hišo. Po dolgotrajnem trkanju in predstavljanju so le odprli in ponudili vino, nevesto pa je moral drug prenesti čez prag. Na novem domu je nevesto sprejela ženina mati s hlebom kruha, v katerega je bilo "zabodeno" posebno pecivo - testeni ptički, in z vinom, v katerega so dali sladkor, ga pomešali z vilicami in nevesta ga je pila skupaj z materjo, očetom in ženinom. Potem je nevesta mater prosila, naj jo sprejme in ima rada kakor svojega sina. Ponekod je bilo tudi v navadi, da so nevesti na pragu novega doma izročili kuhalnico ali kak drug kuhinjski predmet, npr. pinjo ("Schloiko"). *Gostijo* je začel starešina z molitvijo. Starešina je imel sploh glavno besedo pa tudi nekaj posebnih nalog. Tako je moral razrezati meso, ki so ga prinesli na tnalu, in ga razdeliti (včasih se je s kom pošalil in mu na krožnik naložil samo kosti), delil je kruh, še posebej je moral mladoporočencema razrezati meso. Poročevalci pa se najbolj natančno spominjajo jedi, ki so jih pripravljali za svatovsko gostijo: prva rihta je vedno bila goveja juha z rezanci, nato svinjska, telečja ali ovčja pečenka. Posebnost so v kmečki peči pečeni jančki, napolnjeni s 60 - 80 jajci in slanino. Cele so po polnoči položili na mizo, da so izgledali kakor živi, največjega pa so položili na pladenj in eden izmed maskirancev (preoblžene poročne priče) ga je na glavi prinesel v sobo, se postavil pred ženina in starešino in se začel pogajati za ceno. Pladnja z jančkom ni smel dati z glave vse dotlej, dokler se niso pogodili, kar pa je včasih trajalo zelo dolgo. Prav tako so opolnoči prišle na mizo kočevske "powolitzen", ki niso smele manjkati na nobeni gostiji. Otroci so med kosilom bili pod mizo in so drezali v svate, da so jim dali kaj jesti. Na gostijo pa so prišli tudi nepovabljeni gostje, tudi maskirani, ki so ženinu in nevesti prinesli "dojenčka" - lutko zavito v toliko cunj, da so jih tudi po celo uro odmotavali. *Plesali* so svatje že takoj po prvi rihti: prvi ples sta plesala "Schuldbraut" in ženin, potem ženin in nevesta, potem vsak z vsemi sorodniki. V Kočevski Reki pa je pri velikih porokah bila navada, da sta prvi ples plesala samo ženin in nevesta, potem pa so fantje in možje nevesto, dekleta in žene pa ženina za ples postavili "na dražbo". Denar od dražbe so dobili godci, ki so potem napovedali še zbiranje prispevkov za kuharico, ki naj bi se opekla. Pobirala pa je kuharica sama v zajemalko.

Na gostijah so se spomnili tudi mrtvih: starešina je imel nagovor ("Totenrede"), ki je zvenel kakor molitev: prednike, ki so nekoč živeli pod to streho, je prosil za pomoč in srečo, nakar so zapeli pesem za "uboge duše". Okoli treh zjutraj pa so svate s pesmijo "zūa, lei zūa" (le sem, le sem) pozvali k darovanju za nevesto, kar so imenovali "barfm" (iz werfen - vreči, metati). V Kočevski Reki je starešina svate opozoril, da morata mlada začeti prav na začetku, zato naj jima pomagajo in naj vsak daruje "eno opeko". Pred ženinom in nevesto je na mizi bil s prtom pokrit krožnik. Vsakega so poklicali s pesmijo, starešina je odkril krožnik in poklicani je nanj položil denar. Darovanje je trajalo toliko časa, dokler niso "alle zūa gashūngen hent" (dokler ni vsak bil pozvan s pesmijo). Ponekod so denar zatikali tudi v kruh. Posebno darovanje je predstavil informator iz Podpreske: najprej je darove pobiral ženin, ki so ga spremljali muzikant, eden, ki je nosil krožnik in drugi, ki je nosil vino in kozarec s koščkom sladkorja ter vilicami, s katerimi je premešal sladkor v vino. Hodili so od svata do svata, vsakemu nekaj zaigrali in ponudili piti, poklicani pa je daroval na krožnik denar. Potem je vino

ponujala od svata do svata nevesta in dobila glavna darila, (kuhinjsko posodo, rjuhe, steklenino itd. pa tudi denar), ki so jih polagali v košare. Ko so ji vsi darovali, je sedla pod "bohkov kot", botra in muzikant pa sta ji zapela "jetzt ist es aus mit der ledigen Zeit". Poročevalec je poudaril, da so to pesem peli v slovenščini, kar da slutiti, da Kočevarji svoje pesmi ob snemanju nevestinega venca niso imeli, morda pa so celo šego samo prevzeli od svojih sosedov. Botra je nevesti snela venček in "šlajer", pod katerim je nekoč nosila še en majhen venček - nevestino krono - ki so ga spravili in ji ga ob smrti položili v krsto. V Kočevski Reki pa je družica vzela nevesti venec z glave. Opolnoči je nevesta sedla na stol sredi sobe, pred njo je nekdo držal ogledalo, na desno in levo od nje sta stali deklici, katerima je družica izročila venec in šlajer. Venec so shranili in če je nevesti umrl otrok, so ga položili v njegovo krsto, sicer pa so ga pozneje odnesli v najbližjo kapelico k Mariji.

Nevesta osem dni po poroki ni smela v domačo hišo, po osmih dneh pa so imeli "ponovitev" in glavni svatje so ponovno prišli na "malo svatbo".

G o t t s c h e e r Z e i t u n g (Celovec) je v letih 1967 in 1968 objavil več prispevkov o ženitovanjskih navadah Kočevarjev, kakor se jih je spominjala gospa P e. Po prvem prispevku o snubljenju³⁹ so si bralci želeli še več podobnih in uredništvo je želji ugodilo.⁴⁰

Rek "Heiraten übers Land, die Paten über die Wand" (v kočevarskem dialektu: "Hairotn ibrs Lont, Gevatterlaite ibr de Bont") ali po naše, "ženiti daleč, botriti blizu", poznamo tudi Slovenci. Mladi so se srečevali ob semnjih, na žegnanjih ("Kirtokh"), morda tudi na božji poti ("Göttschbakh"), se ogledovali, niso pa se bliže spoznali. Tako se tudi mlada dva, ki naj bi se poročila, nekoč skoraj nista poznala in so se o vsem dogovorili starši med seboj ali s pomočjo posredovanja vsem znane ženske, ki so ji rekli "Hübschrl" in je menda bila doma iz Male Gore ali iz Kleč, je pa veliko potovala okoli in bila o vseh razmerah dobro poučena.

Snubit ("barvn") je šel fant s svojim stricem, botrom in še dvema sosedoma, navadno na nedeljo popoldne. Splošna navada je bila povsod, tako tudi pri Kočevarjih, da snubci niso takoj prišli z besedo na dan, ampak so se predstavljali kot kupci živine, zato so najprej pogledali v hlev, se pogovarjali o kupčiji in še o marsičem drugem, le vzroka prihoda niso povedali. Seveda so dekletovi domači bili dobro poučeni in so dobro vedeli tudi o gospodarskih razmerah na dekletovem domu. Končno je stric prišel z besedo na dan in če so privolili v snubitev, so poklicali tudi dekle. Tedaj šele so prišli na vrsto dogovori o dekletovi doti, kajti držali so se reka: "Was man erheiratet, braucht man nicht zu erschwitzen" - torej kar se lahko priženi, ni treba pridobiti z znojem (z delom). Nevesta, ki je za doto dobila 200 goldinarjev, je v drugi polovici 19. stol. veljala za premožno in ugledno, ob prehodu stoletja je bilo celo nekaj nevest, ki je v zakon prineslo tudi do 1000 goldinarjev. Ko so določili doto, so snubce pogostili. Nekako po pravilu so pogostili s klobasami in "šnitami", poleg pa so pili vino (pozimi

39 Als das "Hübschrl" noch Ehen stiftete. Brautschau und -werbung einst im Gottscheer Land. Gottscheer Zeitung, april 1967, str. 3.

40 Pai Jonkaisch ischt Hoachzait!, Gottscheer Zeitung, avgust 1967, str. 3., oktober 1967, str. 4. - Zühar, lai zühar..., Gottscheer Zeitung, februar 1968, str. 3. - Scheanai baißai Täube, Gottscheer Zeitung, julij 1968, str. 1.

kuhano vino). Preden so se poslovili, so še določili, kdaj bo dekle prišlo s svojimi starši pogledat fantovo posestvo in določili so tudi dan poroke (navadno ponedeljek). V vasi pa se je hitro razvedelo, da so prišli snubci in kam so šli. Nestrpno so čakali znamenja, da je bilo snubljenje uspešno in ko se je začelo kaditi iz dimnika, so vedeli, da imajo v vasi nevesto.

Svatba je bila navadno praznovanje cele vasi. Priprave so trajale že tedne prej in pomagali so vsi vaščani: treba je bilo povabiti svate, naprositi družice in druge ("Nochtratare" = iz nachtreten), nevesti je bilo treba pripraviti obleko in nakit, okrasiti kočijo (Parütsch). Na Kočevskem so slavili skoraj vse poroke o pustu. Večer pred poroko se je vsa mladina zbrala na nevestinem domu na "kranclvečer" ("Kranzlaischpint"), da bi se nevesta po stari šegi s pesmijo in plesom poslovila od samskega stanu. Pesem "Hot haint a Jüngfrau Kranzlain gepüntn" je bila pesem slovesa.

Fantje so postavili dva mlaja ("Taschlain"): pred nevestino hišo z napisom Bog blagoslovi mladoporočenca, pred ženino pa z napisom Veliko sreče mladoporočencema.

Kočevarji so slavili skoraj vse poroke o pustnem času. V ponedeljek popoldne, na dan poroke, so se sorodniki in sosedje zbrali na nevestinem domu. Botri so imeli posebno čast: krstna ali birmanska botra je prevzela nalogo vodilje ("Virarin - Führerin, v okolici Kočevske Reke imenovana tudi "prlarin", t.j. teta, mati)), botri so bili priče. Vodilja je ves čas pred poroko nevesti stala ob strani, ji svetovala pri nakupih in jo zadnji dve nedelji pred poroko spremljala k obhajilni mizi. Medtem ko sta se dve družici z venčki na glavi in šopki v rokah in dva druga ("Nochtratare") in seveda muzikant, kar je tudi bila stara šega, s kočijo odpeljali po ženina, so na nevestinem domu oblačili nevesto. Poročevalka pravi, da je nevesta imela dolgo belo obleko okrašeno z bordurami in čipkami, na glavi pa venček iz mirte in dolg bel šlajer. Posebnost pa je še drugi venček, ki je pritrjen na glavnega in ga je nevesti spletla najboljša prijateljica iz drobnega zelenja (majaron, rožmarin), povezanega z rdečim trakom. Ta venček naj bi bil simbol čistosti in zvestobe, rdeč trak pa naj nevesti prinese srečo. Mati ji je še pred slovesom v čevelj vtaknila novc, da ji denarja ne bi nikoli manjkalo. "Virarin" je potem, ko se je v kamri objela in poljubila z nevesto, to odpeljala v hišo, kjer so že čakali vsi sorodniki in pričakovali ženina. Nevesta je morala paziti, da ga je prva zagledala. Kadar je ženin moral do nevestine hiše skozi več vasi, je moral tudi skozi več zaprek, kajti vaški fantje so mu čez pot potegnili vrv ali drog. "Vrschperrn" pa je bila tudi sicer stara šega, ki jo poznajo takorekoč po vsej Evropi in se je tudi pri nas ohranila vse do današnjih dni. Sicer je v navadi, da fantje zaprejo pot svatovskemu sprevodu in ne samo ženinu in morda se tu na poročevalko ni povsem zanesti. Pravijo, da se prav lahko in poceni do žene ne sme priti, zato so vaški fantje za nevesto postavili določeno ceno kot odkupnino, svatje pa so jo skušali znižati. Šele po dolgem šaljivem pregovarjanju in po nekaj kozarcih vina so šrangovci dobili dogovorjeno vsoto denarja in so odstranili oviro. Toda pot do neveste še ni bila prosta; tudi vrata nevestine hiše so bila zaklenjena. Po močnem trkanju in klicanju se je nekdo iz hiše oglasil in ko je ženinov starešina povedal, da so prišli po nevesto, so jim najprej ven vrgli slamnato lutko, nato so na prag poslali staro žensko in šele ko je ženin obljubil, da bo dober mož, so mu odprli. Obe družici sta ga spremili v hišo. Ženin, oblečen v črno obleko, na prsih šopek iz mirte, pod njim pa z rdečim trakom (za razliko od prejšnjih

poročevalcev in zapisovalcev) povezan venček, je najprej pozdravil nevesto potem pa še njene starše, brate in sestre. Prišel je čas slovesa in odhoda v cerkev. Nevesta je pokleknila in dobila materin blagoslov: mati jo je pokropila z blagoslovljeno vodo in jo pokrižala "Main Kint, Gött dr Herr gea mit dir! Dobro se razumita med seboj, imejta drug z drugim potrpljenje, pomagajta si in ne pozabita na Boga! Naj gre z vama moj blagoslov v imenu Boga, v imenu Jezusa." Svatje so se odpravili na pot proti cerkvi, pa tudi vse "mlado in staro" iz vasi, da so lahko bili pozorni na razna znamenja, ki naj bi bila usodna za mlada (npr. kako gorijo sveče). Gospa Pe tudi omenja posebnost pri izmenjavi prstanov: vsakdo je namreč moral pravočasno, preden mu je partner potisnil prstan do členka, prst skrčiti in si ga potem sam pomakniti do konca prsta, to pa zato, da bi bila oba v zakomu enakopravna. Potem so šli svatje okoli oltarja in darovali denar, ki pa ga je potem dobil mežnar.

Gostija je bila navadno na nevestinem domu, zato so otroci takoj po obredu pohiteli tja in se skrili pod mizo. To je bil predvsem privilegij revnejših otrok. Navada je bila, da so med gostijo drezali v svate, da so jim dali kaj jesti. Imenovali so jih "Züpfarlain" (iz Brautzupfer). Pri prvi "rihti" - juhi - so bili še tiho, pri drugi "Pratlain" pa si je kakšno dekletce že upalo rahlo pocukati nevesto za obleko, ki ji je potem skrivaj dala košček mesa, sčasoma pa cukanje svatov ni imelo ne konca ne kraja, posebno ko so na mizo prinesli "pobollitzn" (potice), dokler niso svatje otrokom dali pod mizo nekaj krajcarjev.

Ne le otroci, tudi večji fantje iz vasi, ki na gostijo niso bili povabljeni, so se lahko priplazili pod mizo, vlekli goste za hlačnice in krila in bili deležni nekaj dobrot.

Posebnost kočevarskih gostij pa je bila, da praviloma niso pripravljali svinjskega mesa. Navadno so zaklali teleta in perutnino. Prav tako ni bilo tort, zato pa več drugih sladic. Jedi so na mizo nosili postopoma; najprej govejo juho z rezanci in "mit gelben Schterndlain" (mastni "cinki"), kajti v juhi so se kuhale tudi mastne kokoši. Sledi pražen krompir, goveje meso in čebulna omaka. Brez te na Kočevskem ni minila nobena gostija, saj pravijo, da čebulna omaka sodi na gostijo tako kot "Amen k Očenašu". Ko so potolažili prvo lakoto, so začeli posegati po kozarcih in nazdravljali ženinu in nevesti in drug drugemu. Razpoloženje se je stopnjevalo, pesmi so si sledile druga za drugo.

Čez nekaj časa so prinesli na mizo telečjo pečenko z zeleno solato in rdečo peso, tretja rihta je bila pečena kokoš z rižem in krompirjevo solato, nato še ocvrta kokoš s kislim zeljem in prav na koncu češpljev kompot, kar je pomenilo konec svatbe. Seveda pa so ves čas bili na mizi zvrhani krožniki belega kruha ("Schartlproat"), visoko naložene "štraube" (Pfonzaitlain) debelo posute s sladkorjem, da so izgledale kakor snežna gora in krofi, vrhunec pa so bile "pobolitzen", ki so jih pekli v velikih železnih posodah, znotraj emajliranih ali v pekaču iz gline..

Prvi, častni ples je plesala nevesta mirno in dostojanstveno s pričo, šele potem z ženinom. Sicer pa so na gostijah plesali izmenično valček, polko in štajriš, ki mu pravijo "Figurentanz",

Častni gost na svatbi je bil tudi župnik, ki je imel kratek nagovor, vendar se je zgodaj poslovil.

Poročnih daril mladoporočenci nekoč niso dobivali pač pa so vsi svatje prispevali za gostijo v denarju. Priča je prinesel na mizo v sredini izdolben šartelj (po končani gostiji so ga menda dali živini) pokrit s krušnim pokrovom (pozneje so vzeli kar krožnik ali skledo namesto šarklja). S pesmijo so vsakega pozvali k darovanju (barfn):

Zuhar, lai zuhar, Praitigonsch Vutr... (ali Praut ihr Vutr...itd.
(Le sem, le sem ženinov oče.../nevestin oče)

Pesem so ponavljali toliko časa, dokler niso vsi "vrgli" (barfn) ali v šartelj, kolač zataknil (schtekn) svojega predpisanega prispevka. Marsikateri šaljivec je v začetku daroval le majhno vsoto denarja in jih tako prisilil, da so mu dalj časa peli. Tako so prišli na vrsto prav vsi in nekateri, posebno botri, strici in tete, so se posebno izkazali. Darovati pa ni bilo treba družici, drugu, župniku in mežnarju, ker so bili častni člani. Ko je pesem utihnila, pa se je na pragu pojavila ženska z veliko zajemalko in zaklicala, da je kuharici zgorel predpasnik in si mora kupiti novega. Svate je prosila, naj darujejo za kuharico.

Opolnoči je ena izmed družic nevesti ob pesmi slovesa (Le joči, moja hčerka, v mojo shrambo ne boš več stopila) snela venec z glave. Ženin jo je takoj za tem odpeljal na plesišče, da bi jo razvedril in plesali so vse do jutranjih ur, ko je prišel čas slovesa od domače hiše. Svatje so se začeli razhajati, vsak s polno ruto (Hüdr) dobrot, ki so jih z gostije nesli tistim, ki so ostali doma. Ljudje so si potem, ko so bili siti, znali dobro pomagati: vsak povabljeni par je s sabo prinesel velik bel prtič, kamor je spravil tisto, kar ni mogel pojesti. Ob odhodu so jim domači pridali še "pobolitzen", kajti tudi otroci doma morajo biti deležni svatovske gostije.

Nekaj svatov pa je, po stari šegi, bilo dolžnih nevesto spremiti na novi dom. Avtorica opisuje nevestino slovo od domače hiše in pri tem, verjetno namenoma, našteje vso notranjo opremo, od katere naj bi se nevesta poslavljala "z očmi" (velika miza s snežnobelo javorovo ploščo, v katero so vrezani križci, predalnik, nad njim podoba Marije, omara za obleko, kmečka peč v kotu in klop okoli nje, bogkov kot).

Nevesta se je odpeljala na novi dom v lepo okrašeni kočiji (Parütsch), ob kateri so jahali fantje, pred sprevedom pa so vozili njeno balo - vse, kar bo potrebovala v novem gospodinjstvu: dve omari (kredenc: in ena omara za obleko - kasten), dvojna postelja, na njej slamarica iz domačega grobega lanenega platna in napolnjena z ličkanjem, čez njo prevleka, napolnjena z ovsenico, blazine, napolnjene s perjem in pisana odeja. Ponos neveste so bili laneni prti in brisače (Birschhüdern), ki jih je sama stkala. K bali je sodila tudi obleka, predvsem krilo s prišitim telovnikom (Leiblrock ali kočevsko midrlatn Kittl), ki je veljalo kot vsakdanja obleka in noša (Trachtenkleid) za praznike - plisirano krilo, jopa, ovratnik s pisanimi trakovi in širok, ročno tkan rdeč pas. Na voz so naložili tudi razno orodje: trlico za lan, srp, koso, mernike, rešeta in sita, posode za mleko, pinjo in pripravo za posnemanje mleka, metrgo, različne kuhalnice, lesene žlice itn. Prav zgoraj so na voz naložili še kolovrat in zibelko, za voz pa privezali kravo, ki jo je bogata nevesta tudi dobila za balo. Fantje pa so pred ženinovo vasjo sprevedu zaprli pot in ženin je moral plačati, preden je lahko zapeljal na domače dvorišče. Vrata hiše pa so bila zaklenjena in nevesta si je morala po stari šegi izprositi vstop ("inpatn"). Končno ji je oče simbolično izročil hišni ključ, mati pa jo je povabila v hišo. Čez hišni

prag jo je prenesel ženin, pri tem pa se je morala z nogo dotakniti prašičjega korita, da bi imela pri svinjah srečo. Gostija se je nadaljevala na ženinovem domu, plesali so in peli, dokler ni prišel čas snemanja nevestinega venca ("ungékreanét"). Svatje so peli posebno pesem, ženin ali njegov oče (v različnih krajih različno) pa je nevesti vzel venec in šlajer z glave. S tem je bila svatba končana. Svoje poročne obleke nevesta ni smela sleči čez glavo, ampak jo je morala spustiti k nogam. Tako naj bi se ubranila težkih porodov. Prav tako ni smela sedem tednov domov, da je ne bi mučilo domotožje.

Johann S c h e m i t s c h, po rodu Kočevar, danes učitelj na Koroškem (v okolici Beljaka) je pri založbi Carinthia izdal svojo "dvojezično" (v kočevarskem dialektu in v knjižni nemščini) knjižico o kočevarskih šegah⁴¹ (v knjižni nemščini: *So ist es Brauch*), v kateri kratko povzema tudi védenje o ženitovanjskih šegah na Kočevskem (str. 31 - 35), opiše snubljenje, balo, slovo od samskega stanu, govori o mlajih, šrangih, pojedini in jedeh, ki so v navadi in seveda o šegi "werfen" t.j. zbiranju denarja za nevesto in o otrocih, ki pod mizo drezajo svate. Na koncu prida še pesem neznanega avtorja, ki v verzih opisuje takorekoč celoten potek ženitovanja.

Vse to, kar je bilo povedano do sedaj, smo o poročnih šegah na Kočevskem lahko spoznali iz starih virov, ki smo jih Slovenci doslej zanemarjali in našim bralcem še niso bili predstavljeni (razen morda Hauffna, ki ga je (deloma tudi kritično) uporabljal France Marolt.⁴² Kaj pa je še ostalo v spominu današnjih prebivalcev Kočevskega, bom, sicer kratko, dodala v naslednjih vrsticah. Za zbrane podatke dolgujem zahvalo gospodu Petru Š o b a r j u iz Kočevja in informatorjem, predvsem Mariji O ž b o l t, roj. 1896,⁴³ in Francu O ž b o l t u, roj. 1921.⁴⁴ Oba sta se spominjala šeg iz časa med obema vojnama in sta menila, da so se ohranile iz obdobja pred prvo svetovno vojno. Ker pa je ostalo na Kočevskem le 5% starega predvojnega prebivalstva, so to območje naselili ljudje iz drugih slovenskih in jugoslovanskih pokrajin. Prišli so Prekmurci, Štajerci, Dolenjci, Primorci, Gorenjci, Hrvatje in Bosanci, vsak pa je prinesel nekaj svojih navad. Prav tako je čutiti tudi vpliv meje: ob Kolpi in Čabranki se šege prepletajo s hrvaškimi (npr. poznajo "klapate", ki so pred ohcetjo vse, kar ni bilo zaklenjeno in jim je prišlo pod roke, odnesle ohcetim - prvina, ki sicer na Kočevskem ni poznana), v Poljanski dolini je na šege vplivala Bela krajina, v Strugah pa Suha krajina. Ker pa je bilo kočevsko prebivalstvo v preteklosti najbolj povezano z Ribniško dolino, so seveda šege tudi s temi zelo podobne.

Na vasi so peli Nemci in Slovenci, vendar so rekli, da so Slovenci boljši, "saj so peli bolj čustveno, medtem ko so Nemci preveč kričali".⁴⁵ Fant, ki je plačal fantovščino (pet štefanov vina), je lahko šel ponoči vasovat, če pa se je pregrešil, so ga natepli in

41 Johann S c h e m i t s c h, *Shö is Prach. Bräuche in Gottschee*. Klagenfurt, Verlag Carinthia, 1975. 84 str.

42 France M a r o l t, Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi. V: Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, 179 - 318.

43 Marija O ž b o l t, roj. Benčina, ki je iz Šegove vasi v Loškem potoku prišla 1906 v Črni potok pri Kočevju in se je l. 1920 poročila s Francem O ž b o l t o m iz Gornjih Žagarjev (zaselek vasi Laknarji pri Čabru).

44 Franc O ž b o l t, sin Marije, roj. 1921 v Kočarjih pri Mozlju, je po materi podedoval izreden spomin in odlično pozna življenje na Kočevskem.

45 Peter Š o b a r. Odgovori na vprašalnico: Anketa o šegah in verovanju "življenjskega cikla".

nagnali. Včasih so v fantovščino (Nemci pa v "puršenreht") sprejeli tudi fanta, mlajšega kot 16 let, če je bil izredno dober pevec ali pa muzikant. Tudi fant iz druge vasi, ki je bil z domačimi v dobrih odnosih in je dal za pijačo, je imel dovoljenje za vasovanje. Če pa tega dovoljenja ni imel, je moral hoditi skrivaj in paziti, da ga domači niso dobili, sicer bi se mu lahko marsikaj dogodilo. Vasovali so navadno ob sobotah in nedeljah, ob petkih, v adventnem in postnem času pa je bil post "tako pri jedeh kot v ljubezni", kakor so rekli. Če se dekle fantu ni odzvalo, je moral oditi. Marsikdo tega ni mogel kar tako preboleti in je organiziral fante, da so dekletu pred hišna vrata postavili slamnatega moža ali pa mužler (krajnik), ki so ga pokrili s steljo. Ko so zjutraj odprli vrata, je "mož" padel v vežo (slamnatega moža omenja Hauffen v drugačni, verjetno napačno razumljeni zvezi). V Črnem potoku pa so se starejši ljudje še spominjali, da je fant dekle tudi "ukradel" - odnesel jo je v gmajno in potem se je morala z njim poročiti, ker ni dobila nobenega drugega več.

Na Kočevskem so sklepali zakone pred prvo vojno šele po poizvedovanju o premoženju, nacionalnosti in veri. Posebno razlika v nacionalnosti je bila lahko velika ovira. Preden so šli snubit, so poslali nekoga, da je skrivoma poizvedel, ali se sploh splača priti. Navadno je to bila kakšna klepetava ženska, beračica, ki je dobro poznala širšo okolico. Pri kočevskih Nemcih je v hišo prišla z rjuho in se pri peči nanjo vsedla - tako naj bi sedela na svojem. Začela je razgovor o snubitvi in če so se načelno strinjali, je gospodar ustrelil s puško (v starih časih z možnarjem). Tako so v vasi vedeli, da bo ohcet. Če strela ni bilo, je ženska vzela rjuho in odšla. Ponekod so poleg ženske za snubača najeli mešetarja, ki so mu za to plačali in rekli, da gre "kožuh služit". To šego poznajo Slovenci in Nemci. Šele pozneje, navadno na nedeljo, sta uradno prišla snubit oče in sin, praznično oblečena s šopki rožmarina za klobukom. Prišla naj bi po kupčiji, kupiti sta želela kobilu ali telico, govorila sta o vremenu, o letini. Dobrodošlim snubcem so dekletovi domači postregli s šunko, krofi, flancati in pijačo, če pa je bil sprejem hladen in zadržan, je bil to znak, naj raje odidejo. Dekle, ki je v kamri skrito prisluškovalo, so poklicali šele, ko so se dogovorili o doti, ki je bila v denarju in v zemlji, v bali in živini. Fanta je morala vzeti, četudi ji ni bil po volji. V navadi je tudi bilo, da je ženin dal aro glede na premoženje. Potem je šla nevesta s starši, brati in sestrami na ogled. "Pismo delat" so šli, preden so bili oklicani, preden so ju "s kanceljna vrgli". Po oklicih je ženin podaril nevesti "šmarno petico", da bi ji prinesla srečo, kar pri Nemcih ni bilo v navadi. Oklice je nevesta ponekod lahko slišala, drugod zopet ne. Imeti pa je morala ob vsakem oklicu drugo obleko in sploh se je po obleki morala razlikovati od drugih deklet. (Nemške neveste so lahko slišale le svoj prvi oklic). Niti ženin, niti nevesta (to so držali tako Slovenci, kot Nemci) pa v času oklicev nista smela ponoči iz hiše, ker so se bali, da bi jima kdo škodoval - da ju "ne bi vodile coprnice". Da ju ne bi coprnice zagovorile, so hodili tudi "na sito gledat in metat". Ljudje so vedeli za zgodbo, da se je nekoč zaročenec pozno ponoči vračal od neveste. Ta ga je svarila pred zlemi duhovi in mu dala na pot blagoslovljeno svečo. Sredi poti je nenadoma zaslišal čudne glasove, kakor da bi vsa narava oživela. Prestrašil se je, se pokrižal in prižgal blagoslovljeno svečo, nakar so glasovi utihnil.

Po oklicih sta bila mlada dva zaročena. Izmenjala sta si prstana "z bunkicami", ki ga je nevesta nosila na prstancu leve roke, po poroki pa ga je dala na desno roko, ker je na levi nosila poročnega.

Na poroko so pred tretjim oklicem dopoldne vabili ožje sorodstvo, pred poroko pa sta zaročenca hodila po vasi in vabila vsak svoje svate - šla sta "na ohcet vabit". Če so imeli posebnega vabovca, je to bil navadno le eden, ki je moral biti šaljivec, pri bogatih pa ga je spremljal harmonikar. Vabovec je s sabo nosil steklenico kisa, ki ga je ponujal kot vino. Po vasi je hodil peš, v oddaljene vasi pa se je peljal z vozom. Vabilo je bilo treba sprejeti, sicer bi bila sramota. Povabljeni so potem nosili darila in svoje prispevke za gostijo. Tistemu, kar so prinesli pred poroko, so rekli, da so "v jabolko dali", na sami gostiji pa so darovali "na krancelj". V Gotenici pa so rekli, da svatje ne bi prišli, če jih ne bi povabila ženin in nevesta osebno. Sicer pa je tudi to pri Nemcih kaj različno: v Grčaricah ravnah (Masereben) in Borovcu je vabil poseben vabovec, v Polomu dve družici in dva druga, v Kočevski Reki priča, v samih Grčaricah (Masern) pa celo starši neveste.

V soboto pred poroko sta se fant in dekle poslavljala od svojih prijateljev in prijateljic. Večer pri dekletu se je imenoval "krancelpint", "krancelšpintel", ker so na njem dekleta spletale venčke za nevesto in povabljene, pri fantu pa je to bil "bašid" (iz Abschied = slovo), ki ga je s prijatelji preživel v gostilni.

Podatki o tem, kdaj so vozili nevestino balo, so zelo različni: po Wolframovih podatkih so jo v Polomu in v Maverlah vozili dan pred, v Gotenici pa šele dan po poroki, na okrašenem lojtrnem vozu. V Gotenici so trdili, da so Slovenci balo vozili celo na sam dan poroke in sicer na okrašenem vozu v svatovskem sprevodu do cerkve. Medtem ko je bil v njej obred, so z balo nadaljevali pot proti novemu domu. Novejši podatki pa nam zatrjujejo, da so Slovenci vozili balo dva dni pred poroko, navadno popoldne, Nemci pa menda šele po poroki in to zvečer ali celo ponoči in še pokrili so jo, da se ni videlo, kaj vozijo.

Za novi stan je morala imeti nevesta 12 rjuh, vse ostalo pa na pare: obleko, perilo, čevlje. Z balo pa je v novi dom prinesla tudi skrinjo, posteljo, zibko, omare in kuhinjsko orodje (burklje, škafe). Med balo pa ni smelo biti dežnika, kar so različno razlagali: da ne bo toče, da bo dobra letina, da mož ne bo pijanec. Za vožnjo bale so naprosili balarje, ki so se zbrali na ženinovem domu, kjer so jim najprej postregli, nato so zaplesali in se dobre volje v diru odpravili na pot. Na nevestinem domu so začeli balo nakladati na voz. Ne le tisto, kar je bilo pripravljeno, ampak vse, kar jim je prišlo pod roke, najrajši pa so ukradli petelina. Pri bogatih nevestah je bilo seveda več voz: na prvega so naložili pohištvo, na drugega pa vse ostalo, od posteljnine, orodja in kuhinjske posode. Tudi skrinja polna žita ni smela manjkati, prav tako ne kolovrat in zibka. Na zadnji voz so na vrhu dali hlebec kruha - "peto kolo" - ki so ga fantje dolgo iskali po shrambi, v kašči in drugod. Končno so ga našli zakopanega v skrinji med žitom; za zadnji voz pa so privezali z rožami in venci okrašeno kravo. Nevestina mati ali teta je balo blagoslovila. Na novi dom pa bale ni spremila nevesta sama, ampak njena sestra ali prijateljica. Na poti domov so balarji zavili v gostilno, nekaj pa jih je vedno zunaj pazilo, da jim kdo pri voze ne bi kakšne ušpičil, ker bi to bila za fante velika sramota.

Vaški fantje so balo šrangali: z žrdjo so zaprli pot in našemljeni pričakali sprevod. Iz debele knjige so brali šaljive pogoje za odkupnino in ženin je moral balo plačati. Za ceno so se sicer dolgo pogajali, fantje so končno popustili in plačati je moral od 5 do 20 tuplerjev vina, odvisno pač od vrednosti bale.

Poroke so bile v starih časih (to nam potrjujejo nemški in slovenski viri) navadno ob ponedeljkih, pozneje pa ob nedeljah ali sredah, izogibali pa so se torka in petka, ki naj bi bila nesrečna dneva. Prav torek kot nesrečni dan in sreda kot možni dan za poroko pa sta v nasprotju z verovanjem na nemškem ozemlju. Torej so se tu Nemci prilagodili slovenskim navadam. Poroke pa so "v starih dobrih časih" trajale več dni, najmanj pa tri (v Borovcu in Svetlem Potoku), ali celo osem (Dolga vas, Livold).

Poročno jutro se je nekoč začelo za nevesto zelo zgodaj - še preden je sonce vzšlo. Prav ta prehod med nočjo in dnevom je v ljudskem verovanju imel pomembno vlogo, ustvarjal je neko napetost, ki se je pogosto odražala v šegah po vsej Evropi. To je čas, ko nečesa "ni več" in drugega "še ni", čas negotovosti, odprt za vse možnosti, dokler ne posije prvi sončno žarek. Napetost tega vmesnega časa, prehoda iz enega stanja v drugega, povzroči, da si človek zastavlja različna vprašanja, ugiba o svoji usodi in prihodnosti, to je čas prerokovanj. Nevesta naj bi ga preživela sama, v tišini, zato je šla pred sončnim vzhodom v sadovnjak in pod enim izmed dreves molila - le tako se ji bo izpolnila skrita želja. Rekli so celo, da mora drevo objeti, da pride z njim v tesen stik. Drevo naj bo zeleno, zimzeleno, drugod zopet naj bo to jablana, da bo zakon rodoviten (tako so rekli v Črmošnjicah) ali da bodo otroci zdravi (Stari Log). Pozneje so se te starosvetne šege zabrisale in je nevesta hodila zjutraj molit v bližnjo kapelico.

Ko se je že povsem zdanilo, so se počasi začeli zbirati svatje: nevestini na njenem, ženinovi pa na njegovem domu.

Z nevestinega doma so po stari šegi poslali dve družici in dva druga po ženina. Takrat, ko so bile poti še zelo slabe, so jahali, pozneje pa so se vozili na okrašenem vozu. Ženina pa so na poti čakale zapreke, zapore, šrange (Vrschperrn). Na Kočevskem so nekoč poznali več šrang: govorili smo že o šranganju bale (to so poznali samo Slovenci), sedaj so tudi ženinu zaprli pot, in če je šel skozi več vasi, je bilo tudi šrang več. Tako so na nevestinem domu morali dolgo čakati. (Pozneje bomo govorili še o šranganju svatovskega sprevoda oz. neveste.

Ko je ženin končno prišel pred nevestino hišo, je bilo tam vse zaklenjeno in tiho. Po dolgotrajnem trkanju, klicanju in potem pregovarjanju z nevestinimi svati, so le-ti končno malo odprli vrata in vrgli ven slamnato lutko kot prvo "lažno nevesto". Potem so se na pragu pojavljale še druge "nadomestne postave" - stare ženske, kuharice, družice. Končno je starešina le pripeljal pravo nevesto. Po stari navadi je bila nekoč nevesta oblečena v kočevsko nošo, iz finega, belega platna, bogato izvezena. Bila je srajčnega kroja, z osmimi všitki, po dolgen in počez nagubana. Na glavi je nosila drobno izvezeno ruto (Brauttüchlein), zavezano nazaj. Med poročnim obredom so nekoč (po Hauffnu) neveste nosile še črno jopo, vendar so svojo imele le bogate neveste, revnejše so si jo morale izposoditi. Sprva je tudi ženin nosil kočevsko nošo, pozneje pa kar temno obleko, na levi strani prsi pa je imel pripet šopek iz mirte, pod njim pa še z rdečo (po drugih virih pa zeleno) nitjo prevezan mali zelen venček. Med pomembna obredna dejanja ob prihodu neveste na prag je sodilo tudi pitje šentjanževca, ki sta ga mlada dva pila tako, da sta bila z rokami ujeta (kakor pri pitju bratovščine). Potem je ženin vrgel nevestin kozarec v loku čez streho, in če se je razbil, je to pomenilo srečo. Te šege Slovenci ne poznajo, Nemcem pa je ta met pomenil blagoslovljen obrambni lok, ki se pojavlja tudi pri drugih šegah. Pri Nemcih je nekoč bila tudi navada, da je

stara ženska z metlo tekala okoli ženina in neveste in pometala, s čimer naj bi odganjala zle duhove. Stare ženske, ki je zavita v rjuho skakala pred svatovskim sprevodom, se je spomnila tudi Ožboltova mati. To naj bi se dogajalo v Mozlju, vendar je pripovedovalka to razlagala tako, da je ženska hotela škodovati nevesti, kajti na poti v cerkev niso smeli srečati stare ženske (tudi pogreba ne), in poštena starka se je sama umaknila, če je videla, da bo srečala svatovski sprevod.

Starši so potem oba blagoslovili: na tla so razgrnili belo rjuho, nanjo sta ženin in nevesta pokleknila, nevesta je prosila starše odpuščanja in se zahvalila za njuno ljubezen, mati pa je oba poškopila z blagoslovljeno vodo in ju pokrižala. Mnogo starosvetnih šeg je ostalo v spominu kočevskih Nemcev prav po blagoslovu staršev. Spominjajo se, da so se vsi svatje postavili v krog, mati pa je šla trikrat okoli njih in vse poškopila z blagoslovljeno vodo. Hodila pa je v nasprotni smeri urinega kazalca. Prav to pa je stara apotropajska prvina, ki naj bi odvrnila od mladih in od vseh svatov zle duhove.

V cerkev je nevesta morala vzeti različne blagoslovljene stvari: Ožboltova mati se je spomnila le "šmarne petice", ki jo je dobila od ženina. Veljala je starih 5 kron. Šmarni petici so ljudje pripisovali velik pomen in magično moč za srečo v zakonskem življenju. Če je ne bi imela s seboj, bi si zakon razdrla, zato so domači, če so opazili, da jo je pozabila, tekli za njo. Tudi Nemci so verovali, da mora nevesta imeti denar v čevlju (da ji ga ne bi nikoli manjkalo), za oltarjem ga mora nekaj spustiti na tla, pri sebi je morala imeti tudi žitno zrnje (da ji ne bi manjkalo kruha), ki ga je po poroki za srečo nesla živini v hlev, vsekakor pa je morala imeti pri sebi kaj blagoslovljenega, da se bo lahko ubranila coprnic. Čarno dejanje je tudi bilo, če je v cerkvi skrivaj spustila na tla jabolko tako, da se je skotalilo nazaj (za lahek porod).

Na čelu svatovskega sprevoda na poti v cerkev so nosili svatovsko zastavo. Omenili smo že dvojno, sestavljeno iz dveh visokih smrek, povezanih z lato z napisom, ki jo je Wolfram dokumentiral v več kočevskih krajih in je predstavljala nekakšen prenosljiv vhod. Take zastave Slovenci niso poznali, poznali pa so rdečo zastavo, ki jo je zastavnik nekoč nosil na čelu sprevoda. V Zapudju pa so nosili še smrečico. Med potjo so otrokom delili pecivo.

Svatovskemu sprevodu so oboji zaprli pot, Nemci in Slovenci. Vaški fantje, ki so se našemili, (eden je bil vedno oblečen v duhovnika) so čez pot potegnili šrango in dostojanstveno pričakali svatovski sprevod. Ženinu so prebrali pismo, v katerem je bila za nevesto postavljena visoka cena, ko pa so se končno zedinili za nižjo, so mladima napili za srečen zakon.

Pri samem poročnem obredu sta mlada morala stati tesno drug ob drugem, da ne bi kaj prišlo med njiju. Splošno je bilo znano, da je nevesta morala poklekniti na rob ženinevega plašča, ali mu pred oltarjem stopiti na prste, da bo imela glavno besedo v zakonu. Pri izmenjavi prstanov sta oba prst malo zvila, da prstan ni šel gladko nanj, da bi bila enakopravna. Tudi misel na potomstvo se je odražala v mnogih dejanjih prvega dne: že zjutraj pri molitvi ob drevesu, potem ob pogledu na vzhajajoče sonce, ko je zapuščala domačo hišo in je pogledala v nebo (otroci bodo imeli lepe oči), ni smela pogledati ženina ampak samo njegov šopek. Otroci bodo lepi tudi, če bo ob vstopu v cerkev gledala naravnost v oltar.

Po obredu je navadno bil ofer okoli oltarja, potem pa so zapustili cerkev in na pragu metali med otroke kruh, pozneje pa kar denar in sladkarije. Obranovič Anton, ki je do vojne živel v Štalcarjih, se je še spominjal, da so "v starih časih za nevesto nosili jerbasa s kruhom, ki ga je potem nevesta prijela, ko je šla iz cerkve, in kruh metala otrokom in odraslim".

Takoj ko je zapustila cerkev, pa je nevesta bila v nevarnosti. Ponekod so jo celo ukradli in ženinovi svatje so jo morali odkupiti (če so jo ukradli pred poroko, kar se je tudi zgodilo, so jo morali odkupiti njeni domači). Še pogosteje pa so nevesto ukradli šele po prvem plesu

Svatovska gostija je bila navadno na domu neveste, le če se je ženin priženil, je bila na njegovem domu.

Povabljeni so morali iti iskat z muziko, vsakega posebej, kar je trajalo uro ali dve. Če je bila gostija na nevestinem domu, so sedeli gostje ženina v hiši za mizo, njeni pa zunaj ali v drugi sobi, na ženinovem domu pa je bilo ravno obratno. Mrzle jedi so bile ves čas gostije na mizi, tople pa so nosile kuharice. Obvezna jed je bila govedina s praženim krompirjem in čebulno omako, telečja pečenka (svinjine Nemci niso jedli), pečena kokoš z rižem, zadnja jed pa je bila obara (ajmoht). Od sladic so poznali Nemci "pfnzaitlein" (flancati - štraube, posute s sladkorjem in so jim rekli tudi snežne kepe), kočevske "pobolitzen", Slovenci pa ribniške krofe (krofi z rožički), potice, povance (štrudel - pečen po kmečko). Posebnost na kočevarskih ohceti pa je včasih bilo celo, polnjeno pečeno jagnje, vanj so bile zataknjene palice, na njih pa krofi in flancati. Okoli vratu so mu zavezali rdečo pentljo. V sobo ga je prinesel na glavi na velikem pekaču maskiranec ob koncu gostije in ga ponujal v odkup. Starešina ga je po pogajanju odkupil in ga razrezal, kar pa ga je ostalo, so dobili povabljeni za domov.

Med posameznimi rihtami so svatje peli (Tam so pinka ponkali, na Mojzesovi ohceti, v Kani Galileji, Abraham ima sedem sinov, sedem sinov Abraham, Breze reže za metlé, Vleci, vleci dreto, tolci, tolci klin - to je bila šušarska pesem), šli so se tudi igre (npr. "na mesec gledat", Kapucirer je kapco zgubil, kdor jo je našel, naj jo da nazaj itd) in plesali. Ples pa ni bil le zabava, ampak je imel tudi drugačno vlogo; to velja predvsem za prvi ples neveste. (Včasih nevesta pred polnočjo ni smela plesati). Otvoritveni ples je imel dve obliki: mladoporočenca sta plesala skupaj najprej solo valček, ali pa so prvi ples neveste licitirali ("...sedaj bomo videli, če je nevesta krevljasta ali ima ravne noge") - prodali so ga najboljšemu ponudniku in s tem zbrali kar veliko denarja, ki so ga dobili godci. Pri tem plesu je plesal najprej "kupec plesa" z nevesto, družica z ženinom in šele potem mladoporočenca skupaj. Včasih so prodajali tudi ples z ženinom. Po prvem plesu pleše potem nevesta z vsemi svati. Navadno so plesali polke in valčke, pa tudi šaljive plese npr. "kovtre šivat" (tudi Nemci ga poznajo), ples z litrom na glavi, šli so se "Abrahama".

Darovanje nevesti (pri Nemcih Barfen, Werfen, Schtekn) spremlja pesem, s katero vsakega posebej pokličejo po imenu, da v pogačo daruje svoj dar. Slovenci pravijo temu "na krancelj darovat", "v jabolko dati" in pri tem pojejo: Dajte, dajte, darovajte, kdor kaj more iz dobre volje," pri Nemcih: Züa, lei züa = Herbei, herbei..). Starejša oblika darovanja pri enih in drugih je bila, da so denar polagali v kruh - v vdolbino na sredini. Potem so ga stresli v prt, kruh pa razdelili - vsakemu kos, ali pa so ga dali

živini. Pozneje so darovali kar na pokrit krožnik. Darovanje je vodil starešina in ga je uvedel z nagovorom, da bi mlada rada posadila drevo, si postavila dom itd. Darovanje pa je lahko bilo tudi zabavno, posebno če je kdo dal premajhno vsoto in so mu potem zapeli, da ima krive prste. Tudi za godca so naredili "šenkngo", ki je ni sam pobiral, ampak je to namesto njega delal šaljivec, ki so mu rekli "flosar". "Šenk za kuhavnco" pa je pobiral v kuharico preoblečen možki.

Opolnoči je ženin v kamri nevesti snel venček z glave in jo skušal pokriti s klobukom.

Po končani gostiji na nevestinem domu so svatje spremili nevesto na njen novi dom. Tam pa se je dogajalo še poslednje pomembno dejanje - sprejem neveste s strani ženinove matere, pri Nemcih so temu rekli "Inpatn" (=Hineinbitten), in sprejem v nov življenjski stan. Če se je nevesta pripeljala od daleč, je takoj, ko je voz ustavil pred vrati, vrgla pred hišo blazino in šele potem stopila z voza. Pri Nemcih so bila vrata ženinove hiše zaprta. Zopet se je ponovila šega, ki smo jo spoznali že na nevestinem domu. Ko je prišla na prag mati, jo je nevesta prosila: "Mati, sprejmite me kot svojega otroka. Tako kot ljubite svojega sina, ljubite tudi mene." Hišne ključke naj bi ji izročil oče, mati pa jo je objela in poljubila, nato pa ji je napila s kozarcem vina, v katerega je vrgla novc. Tudi nevesta je pila iz istega kozarca. S tem obrednim pitjem sta potrdili novo zvezo. Kot znak, da bo nova gospodinja, so ji izročili tudi kakšen gospodinjski predmet. Slovenska mati pa je nevesto pričakala s hlebcom kruha, soljo in vinom. Izročila pa ji je kuhalnico, ne pa ključev, ker bi to pomenilo, da ona ne bo več gospodinja. V svoj novi dom pa nevesta ni smela stopiti na navaden način. Hišni prag je že kot meja med notranjostjo in zunanostjo od nekdaj imel velik pomen, posebno globoka pa je njegova vloga v tem, da je po ljudskem verovanju, tako kot ognjišče, bil sedež duhov, kar izvira že iz prazgodovinskih šeg, ko so mrtve pokopavali pod hišni prag in se jih ni smelo motiti. Pri Nemcih govorijo podatki za to, da je v večini primerov nevesto čez prag prenesel drug (tu in tam tudi, ko zapušča domačo hišo), pri Slovencih jo je prenesel ženin (rek: Notri sem te prinesel, ven ne greš več), če pa je niso prenesli, je morala prag prestopiti z levo nogo. Slovenska nevesta je mater in vse v ženinovi hiši obdarila, potem pa je šla v kuhinjo molit. Nemška poročila tudi pravijo, da so nevesti sneli venček šele na novem domu opolnoči, potem pa se je gostija nadaljevala, vendar v manjšem obsegu.

Prvi teden na novem domu je bil za nevesto "zlati teden". Prvi dan ni smela pometati in tudi k ognjišču ni smela, sicer bi jo v hiši "imeli za dekho". Osem dni se tudi ni smela vrniti v domačo hišo, ker bi sicer ob vsaki priliki "domov bežala". Po osmih dneh, na nedeljo po poroki, pa so ji njeni starši doma pripravili "malo gostijo" ("Hintergescht"), kjer so pojedli še vse tisto, kar je ostalo od poroke.

Kaj lahko končno povemo o razlikah med slovensko in nemško svatbo na Kočevskem? Prav velikih razlik nismo mogli ugotoviti. Ko Anton Mailly⁴⁶ piše o Kočevski, navaja, da so šege kočevskih Nemcev podobne slovenskim in "tako na splošno tudi vraže in prazne vere". Temu mnenju se nekaj let pozneje pridružuje tudi Niko Županič⁴⁷ "Običaji /.../ kažejo, kako malo je v njih starega germ. elementa, koliko pa

46 Anton Mailly, Das Gottscheerlandl. Tagespost. Graz, 7. 6. 1930

47 Niko Županič, Okrog novega leta na Kočevskem. Jutro 3.1.1937.

so Kočevarji sprejeli od okoliških Slovencev /.../ Na Kočevskem je torej razmeroma malo svojstvenih kočevskih običajev, ker so /.../ Kočevarji sprejeli od okoliških Slovencev skoraj vse njihove šege običaje in verovanja /.../ Redki so običaji, ki bi jim med slovenskimi ne našli sličnih /.../” Če pa poznamo šege alpskih narodov, se temu ne moremo čuditi. Ne toliko državne meje in pripadnost določenemu narodu, ampak bolj pokrajinska celota in enaka veroizpoved so vzroki, ki tudi v šegah prebivalstvo ločujejo ali povezujejo.

Vidnejše razlike pa se kažejo le v noši, jeziku in morda pesmih.

Zusammenfassung

TRADITIONELLE HOCHZEITEN IN DER GOTTSCHEE

Die traditionellen Hochzeiten im sprachlich gemischten Gebiet Gottschee sind bis jetzt den slowenischen Lesern noch nicht zur Gänze vorgestellt worden. Die Absicht dieser Abhandlung ist, diese Lücke auszufüllen. Die Verf. hat womöglich alle bis jetzt veröffentlichten Quellen (sowohl slowenische als auch deutsche, teilweise im gottscheerischen Dialekt) gesammelt und kritisch dargestellt, als Vergleichsmaterial wurden jedoch noch die eigenen Forschungen inbegriffen um eventuelle Unterschiede zwischen den deutschen und slowenischen Hochzeitsbräuchen festzustellen. In diesem Sinn wurde *Valvasors Die Ehre des Herzogthums Krain* bearbeitet und einige weitere Autoren (*B. Hacquet, F. Sartori, A. Schmidl und F. Klun*) die sich fast gänzlich an Valvasor anlehnen. Etwas mehr als aus den erwähnten Quellen erfahren wir über Gottscheer und ihren Bräuche von dem ehemaligen evangelischen Pfarrer in Ljubljana, dem Historiker *Th. Elze*. Er spricht vom Kranzbinden, beschreibt den Kopfschmuck der Braut, den Hochzeitstag selbst, zitiert einige Hochzeitslieder, die beim Hochzeitsmahl gesungen werden, vor allem beim Geldsammeln für die Braut, und das Abschiedslied, und macht sogar einige Vergleiche mit den slowenischen Hochzeiten.

Durch die Gottschee ist auch *Peter v. Radics* gewandert und hat das Leben der dortigen Einwohnerschaft beobachtet. In den Gesprächen mit den Gastgebern erfuhr er auch manches über die Hochzeitsbräuche, die er dann sehr lebhaft in seinem Aufsatz (*Die altdeutsche Colonie in Krain*) in der Österreichischen Revue zum Besten gab.

Als Kaplan war *Leopold Gorenjec-Podgoričan* in der Gottschee tätig und auch er hat die dortigen Gebräuche beobachtet und niedergeschrieben. Erst nach seinem Tod (1886) wurde sein Beitrag *Kako Kočevarji snubijo in ženitujejo* (Wie die Gottscheer werben und Hochzeit feiern) im *Kres* gedruckt.

Kurz vor der Jahrhundertwende ist als drittes Heft der Serie *Quellen und Forschungen zur Geschichte, Literatur und Sprache Österreichs und seiner Kronländer in Graz* das Werk *Die deutsche Sprachinsel Gottschee* von *Adolf Hauffen* erschienen, eine umfangreiche Monographie mit dem Untertitel *Geschichte und Mundart, Lebensverhältnisse, Sitten und Gebräuche, Sagen, Märchen und Lieder*. Erst in den 30. Jahren des 20. Jh. erschien im Selbstverlag ein ähnliches monographisches Werk von *Wilhelm Tschinkel* *Gottscheer Volkstum in Sitte, Brauch, Märchen, Sagen, Legenden und anderen volkstümlichen Überlieferungen*. Es lehnt sich zwar an Hauffens Werk an, überträgt jedoch alles, was Hauffen im gottscheer Dialekt geschrieben hat, in die schriftliche Sprache. Die Hochzeitsbräuche sind genau beschrieben, besondere Aufmerksamkeit ist jedoch dem Aberglauben gewidmet.

Kurz vor der gottscheer Übersiedlung machte *R. Wolfram* seine volkskundliche Forschungen in der Gottschee. Er beabsichtigte herauszufinden, was von den Angaben Hauffens und Tschinkels in der Erinnerung noch lebte bzw. bekannt ist. Er wählte 7 Orte in verschiedenen Gebieten aus, forschte selbst und mit den Fragebogen und stellte mehrere Unterschiede zwischen den einzelnen gottscheer Landschaften fest. Der zweite Weltkrieg unterbrach seine Arbeit die

er später in den Flüchtlingslagern weiterführte. Seine Beiträge sind zweiteilig: der Kern ist die Vorstellung eines bestimmten Brauches in der ganzen Sprachinsel, es folgen dann die Vergleiche mit der Umgebung, wo er sich vor allem an Valvasor anlehnte.

In den 60.Jahren brachten einige Zeitungen (vor allen die Gottscheer Zeitung, Klagenfurt) einige Beschreibungen der Hochzeiten geschrieben von einer Frau *Pe*, bis J. *Schemitsch*, ein geborener Gottscheer, 1975 beim Verlag Carinthia (Klagenfurt) sein "zweisprachiges" Werk *Shö is Prach in Gottschee* (So ist es Brauch) herausbrachte. Wenn wir nur noch *F. Marolt* erwähnen, der sich in seiner Abhandlung *Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi* (Slowenische Elemente im gottscheer Volkslied) vor allem an Hauffen anlehnte, haben wir alle Quellen ausgewertet. Was aber noch in der Erinnerung der heutigen Einwohner dieses Gebietes geblieben ist, gibt die Verf. als Abschluß ihrer Abhandlung zum Besten. Sie lehnt sich an ihre eigenen Forschungen und an die Umfrage, die im Institut für slowenische Volkskunde durchgeführt wurde. Sie gibt auch einige Vergleiche mit der slowenischen Umgebung und betont, daß, wenn man die Bräuche der alpenländischen Völker kennt, sehr wohl feststellen kann, daß nicht so viel die Staatsgrenzen und die Angehörigkeit zu einer bestimmter Nation, sondern viel mehr die landschaftliche Einheiten und die gleiche Religion jene Ursachen sind, die auch, was die Bräuche betrifft, die Menschen trennen oder verbinden.